משנה · אחרונים · מלאכת שלמה · סדר מועד

מלאכת שלמה על משנה תענית

רבי שלמה עדני

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מלאכת שלמה על משנה תענית

רבי שלמה עדני

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מלאכת-שלמה-על-משנה-תענית/
הקובץ נוצר ב־17 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
משנה א 4
משנה ב 6
משנה ג 7
משנה ד 8
משנה ו 8
משנה ז 10
פרק ב 11
משנה א 11
משנה ב 12
משנה ג 12
משנה ד 13
משנה ה 13
משנה ו 16
משנה ז 16
משנה ח 16
משנה ט 18
משנה י 19
פרק ג 22
משנה א 22
משנה ב 23
משנה ג 23
משנה ד 24
משנה ה 24
משנה ו 26
משנה ז 26
משנה ח 27
משנה ט 30
פרק ד 31
משנה א 31
משנה ב 32
משנה ג 34
משנה ד 35
משנה ה 36
משנה ו 39
משנה ז 40
משנה ח 42

פרק א

משנה א

כתב הרמב"ם ז"ל בהקדמתו לסדר זרעים כשהשלים התנא דבריו על המועדים האמורים בתורה חזר לדבר על זמני התעניות הנזכרים בספרי הנבואה והן הצומות שתקנו הנביאים ולזה סידר כאן מסכת תעניות ע"כ: ונלע"ד דלפי פירושו ז"ל צריכין אנו לומר דנקט תעניות דגשמים ברישא אע"פ שלא נזכרו בספרי הנבואה בהדיא כמו ד' צומות משום שהם צורך לעולם ביותר והדר תני בר"פ בתרא תעניות דמעמדות שהיו תדיר בזמן שבית המקדש קיים והדר תנא בסופו תעניות דכתיבי בקרא בספר זכריה צום הרביעי וצום החמשי לענינים שנזכרו בהם שם במשנה אע"פ שדיניהם מוחלקים דלא חמיר צום י"ז בתמוז כצום ט' באב: וצום השביעי וצום העשירי לא תנא להו דלית בהו ענין או דין מחודש טפי ממאי דמשתמע מן המקרא: א"נ דשרי בתעניות דגשמים ברישא כדי לאסמוכינהו למאי דתנן בפ"ק דר"ה כמו שנכתוב בסמוך: ונלע"ד עוד דלהכי נמי סמך תעניות בתר מסכת ר"ה משום דאיכא בתענית ג"כ תקיעות וכדתנן לקמן בפ' שני ותנן נמי בפרק ראוהו ב"ד בתעניות בשל זכרים כפופים ופיו מצופה כסף ועוד שיש בתעניות זכרונות ושופרות כמו שיש בר"ה וביוה"כ של יובל:

מאימתי וכו' איידי דתנא במסכת ר"ה דסליק מינה ובחג נידונין על המים תנא הכא מאימתי ופי' רש"י ז"ל כלומר אגב דתנא בחג נידונין על המים קסבר בנפשיה הואיל ונידונין בחג על המים ש"מ בעינן להזכיר עניינא דמייא לרצויי על המים דליתו לברכה ולהכי קתני מאימתי מזכירין ע"כ:

גבורות גשמים מפ' בגמ' מפני שיורדים בגבורה והקשו תוס' ז"ל אמאי נקט גבורות טפי מכח וכמו כן הל"ל מאימת' מזכירין כח גשמים או ליתני גדולות גשמים כלישנא דקרא ותרצו דמן הדין נקט גבורות משום טעמא דאיכא כח ואיכא גדולה א"נ משום דהברכה מתחלת בגבורה להכי נקט גבורות ע"כ: והכי פשטינן לה בגמ' שנקראו הגשמים גבורות דאתיא חקר חקר מברייתו של עולם כתי' הכא עושה גדולות עד אין חקר וגו' הנותן מטר וכו' וכתיב בברייתו של עולם אין חקר לתבונתו מה חקר דכתיב בברייתו של עולם כתיב ביה גבורה דכתיב מכין הרים בכחו נאזר בגבורה אף גשמים הוי כמאן דכתיב ביה גבורה ובגמ' בעינן מנלן דבתפלה דתניא לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם איזו היא עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה וכתיב בתריה ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש:

רבי אליעזד אומר מיום טוב הראשון של חג גמ' איבעיא להו ר' אליעזר מלולב גמר לה אי מניסוך המים גמר לה מלולב גמר לה מה לולב ביום אף הזכרה ביום או דילמא מניסוך המים גמר לה מה ניסוך המים מאורתא דאמר מר ומנחתם ונסכיהם אפילו בלילה אף הזכרה מאורתא ת"ש דתניא מאימתי מזכירין על הגשמים ר' אליעזר אומר משעת נטילת לולב ר' יהושע אומר משעת הנחתו ורבי בברייתא ס"ל כר' יהושע ור' יהודה בן בתירא אומר בשני בחג הוא מזכיר ר' עקיבא אומר בששי בחג הוא מזכיר ובגמ' מפרש טעמייהו:

אף אני לא אמרתי לשאול וכו' ק"ק לע"ד דהא ודאי שלא אמר לשאול דהא בהזכרה הוא דפליגי מדקאמ' ליה למה הוא מזכיר וכלישנא דרישא דמתני' דקתני מאימתי מזכירין ותו דהא מעיקרא לא שייך שאלה בי"ט ונלע"ד דה"ק ליה אף אני לא אמרתי לשאול וכו' כלומר לא תבין מדברי דכיון שהתחיל להזכיר בי"ט גם אני סובר שמיד בלילה ראשונה של חולו של מועד יתחיל לשאול ותן טל ומטר דלעולם מודינא דאין שאלת גשמים אלא סמוך לגשמים כדתנן בסמוך ואפשר שלזה כיון רש"י ז"ל במה שכתב לא אמרתי לשאול שיתפלל על הגשמים בחג כגון תן טל ומטר ע"כ. אח"כ נזדמן לידי פי' לה"ר יהונתן ז"ל כתיבת יד ומצאתי שפירש וז"ל א"ל ר' אליעזר אף אני איני אומר לשאול אין כונתי לומר שבחי השם בגשמים בעבור שיתן לנו היום או מחר גשמים דהא אין אנו שואלין גשמים בחג כלומר דהיינו ותן טל ומטר בחג אפילו בחולו של מועד שאנו מתפללים י"ח ברכות אלא כונתי לשבחי השם שהוא משיב הרוח ומוריד הגשם בעונתו דהיינו אחר ימי החג עכ"ל ז"ל: ובירוש' מחלפא שיטתיה דר' יהושע דבמתני' הוא אומר מי"ט האחרון ובברייתא הוא אומר משעת הניחו הלולב א"ר מנא שכל היום כשר ללולב ויזכיר מבערב לית כל עמא תמן ויזכיר בשחרית אף הוא סובר שמא הזכירו מבערב והוא הוי מדכר מכיון דהיא חמי לון דלא מדכרין בקמייתא ומדכרין בבתרייתא אף הוא יודע שלא הזכירו מבערב ע"כ: וכתבו תוס' ז"ל מי"ט האחרון של חג שמיני דלא יתבינן בסוכה ואפילו האידנא אינו אלא מדרבנן משום ספיקא ואע"ג דבקיאינן בקביעא דירחא גזרה שמא יחזור הדבר לקלקולו או משום מנהג אבותינו בידינו כדאיתא בפ"ק דביצה מדכרינן ביום שמיני אבל כל ז' לא שהגשמים לימי סוכה סימן קללה הן כדתנן בפ' שני דסוכה משל לעבד וכו' תוס' ז"ל:

הואיל ואין גשמים סימן ברכה בחג למה הוא מזכיר גרסי' וכן הוא בירושלמי וברב אלפס ובפי' הרמב"ם ז"ל ובהר"ן ובהרא"ש ז"ל ואפשר שגירסא זו היא לכנות בלבד אבל עיקר הנוסח אלא סימן קללה כמו שהוא ברוב הספרים ובגמרא וכדתנן לה נמי

בסוף פירקין בכל הספרים. ומפירוש רש"י ז"ל שכתב וז"ל סימן קללה בחג הן כדאמרינן במסכת סוכה וכו' משמע קצת שלא היה גורס הואיל ואין הגשמים אלא סימן קללה בחג בלשון שלילה והנחה רק היה גורס הואיל והגשמים סימן קללה בחג הן מ"מ בפי' רש"י שעל רב אלפס כתוב הואיל ואין הגשמים סימן ברכה בחג:

משיב הרוח ומוריד הגשמים בעונתו ר"ל שהקב"ה משיב הרוח ומוריד הגשם בעונתו כלומר בזמן הראוי להם: ירושלמי בעונתן הם חביבין כתחיית המתים א"ר יוסי ותמה אני איך רבנן מדמיי ירידת גשמים לתחיית המתים ולא דמיא בעי בר נש יחון מיתיא כל אימת ולא בעי בר נש יחות מיטרא כל אימת ע"כ:

משנה ב

ר' יהודה אומ' העובר לפני התיבה ביד בפ' שני דהלכות תפילה סי' ט"ו ואיתא במלתא דר' יהודה בפרקין דף ד' וכתב הר"ן ז"ל הא דנקט העובר לפני התיבה ולא תנא דבי"ט האחרון של חג במוסף מזכירין ולא בשחרית ובי"ט הראשון של פסח בשחרית ולא במוסף היינו טעמא לפי דאמרינן בירושלמי בריש מכלתין אסור ליחיד להזכיר עד שיזכיר ש"צ ומיהו דוקא בגשם אבל בטל אם רצה להזכיר יחיד מזכיר כדאיתא התם ואיידי דנקט ר' יהודה מילתיה בי"ט האחרון של חג נקט נמי הכי בי"ט הראשון של פסח אע"פ שאין הפסק גשם והזכרת טל תלויה בש"צ א"נ דאפי' בטל אין מזכירין בצבור עד שיכריז ש"צ הר"ן ז"ל:

האחרון מזכיר היינו המתפלל מוסף פי' ה"ר יהונתן ז"ל שהיה מנהג הקדמונים להיות להם שני חזנים אחד לתפלת יוצר ואחד לתפלת מוסף ע"כ: וכתוב בתוס' י"ט הראשון אינו מזכיר פי' הרב אינו מזכיר וכו' משיב הרוח ומוריד הטל ע"כ אכן בספרים שלפנינו בכולן מצאתי מוריד בלי וי"ו: ומסיק בירושלמי דקדמייתא היא דר' יהודה אמרה בשם גרמיה ותנייתא דקאמר עד שיעבור הפסח אמרה בשם ר' יהודה בן בתירא וכתב הרא"ש ז"ל שבסדר רב עמרם כתוב שאחר שהזכיר ש"צ במוסף מתחילין העם להזכיר בתפלת המנחה ודייק כן מלישנא דמתני' ולא נהוג עלמא וגם ר"א ור' יהושע לא הזכירו בדבריהם חילוקא בין ש"צ לשאר העם ור' יהודה לא נחלק עליהן אלא בזמן הזכרה ולא בא לחדש דבר אחר ע"כ: ובגמ' בברייתא קתני ר' יהודה אומר משום ר' יהושע העובר לפני התיבה בי"ט האחרון של חג האחרון מזכיר וכו' ומסיק בגמ' דהאי ר' יהושע היינו ר' יהושע בן בתירא וכדאיתא בברייתא אחריתי ר' יהודה אומר משום בן בתירא העובר לפני התיבה בי"ט האחרון וכו' וזימנין דקרי לי' בשמיה וזימנין דקרי ליה בשמא דאבוה: ודע דר' יהושע דמתני' ור' יהושע דברייתא דקאמר משעת הנחתו תרויהו ר' יהושע בן חנניה

נינהו בר פלוגתיה דר' אליעזר הגדול אלא דמשמע בפירוש רש"י ז"ל שכתב בדף ג' וז"ל האמור משעת הנחתו דהיינו בשביעי והכא קתני יום טוב האחרון של חג דהיינו בשמיני ע"כ כלומר וא"כ ר' יהודה משום ר' יהושע בן חנניה משמע דסבירא ליה לרש"י ז"ל דס"ל לתלמודא דמוכרחים אנו לומר דודאי תרי תנאי אליבא דר' יהושע דתנא דמתני' ס"ל אליבא דר' יהושע בן חנניה דמיום טוב האחרון של חג מתחילין להזכיר ותנא דברייתא ס"ל אליבא דר' יהושע בן חנניה דמיום הושענא רבא מתחילין אחר שבירך על נטילת לולב והכי ג"כ משמע מן התלמוד דף ג' במאי דקאמר אי ר' יהושע נימא חד יומא אכן מתוס' ז"ל בדבור המתחיל משעת נטילת לולב משמע שחולקים על רש"י ז"ל. ונראה עוד לע"ד שצריכין אנו לומר דהא שפירש רש"י ז"ל בסוף ע"א דדף ד' וז"ל ר' יהושע היא דאמר משעת הנחת לולב הוא מזכיר דהיינו יום שמיני וזהו סמוך לגשמים וכו' צריך לומר שהוא טעות וצ"ל דהיינו יום שביעי וצ"ע לע"ד ומ"מ ר' יהודה משום ר' יהושע היינו ר' יהושע בן בתירא כדכתיבנ':

עד אימתי שואלין וכו' בנדרים פ' קונם תנן עד שיפסקו גשמים עד שיצא ניסן כולו דברי ר"מ ר' יהודה אומר עד שיעבור הפסח וגרסי' התם בירוש' ר"מ כדעתיה ור' יהודה כדעתיה דהכא: ומשמע שמה שכתוב בהרא"ש ז"ל א"ל ר' יוסי במקום ר"מ טעות הוא:

שנאמר ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון מדקאמר בראשון סתמא משמע כוליה ניסן: ואפשר לפרש שהפסיק לא מייתי ר"מ רק סתמא דמתניתין ויתפרש למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה: ובגמ' א"ל רב נחמן לר' יצחק יורה בניסן יורה במרחשון הוא דתניא יורה במרחשון ומלקוש בניסן א"ל הכי א"ר יוחנן בימי יואל בן פתואל נתקיים מקרא זה דכתיב ביה יתר הגזם אכל הארבה וכו':

משנה ג

בשלשה במרחשון בפרקין דף ד' וסתמא כר"מ דס"ל דשלשה במרחשון ושבעה בו וי"ז בו הן זמני הרביעות אבל ר' יוסי ס"ל די"ז וכ"ג ור"ח כסלו ולר' יוסי אין היחידים מתענים עד ר"ח כסלו. ור' יהודה אומר בז' ובי"ז ובכ"ג אבל בירוש' כתיבת יד אמר ר' יהודה בז' ובשלשה עשר ובכ"ג:

רבן גמליאל אומר בז' בו ביד בפ' שני דהלכות תפלה סי' ט"ז ועיין בבית יוסף א"ח סי' קי"ז שיישב שיהו מכוונים דברי הרמב"ם ז"ל בפירושו למשנה עם מה שכתב בחבור:

חמשה עשר יום אחר החג וא"ת והלא ארץ ישראל היא ת' פרסה על ת' פרסה ומהלך אדם בינוני עשרה פרסאות ביום הוי מ' יום בארך וירושלם מן הירדן שהוא תחום ארץ ישראל מהלך יום אחד כדאיתא בביצה נשאר מצד אחד לט' ימים וי"ל דעם כרמים

ויערים היה ד' מאות פרסה אבל מישוב לא היה כ"כ תוס' ז"ל במציעא דף כ"ז ועיין ג"כ בפ' שני דר"ה דף כ"ג בתוס' והר"ן ז"ל כתב כיון שגשמים צריכין לעולם לא רצו לאחר שאלתם יותר מכאן שהוא זמן רביעה בינונית לר"מ והם אפשר להם למהר דרכם וללכת יומם ולילה ע"כ: ועיין במ"ש במציעא פ' שני סי' ו': ואיתא בתוס' בפ"ק דסנהדרין דף י"א. וכתוב בספר לבושי תכלת א"ח סי' קי"ז וגם אחר החרבן היו נוהגין כן שאע"פ שלא היו עולין לרגל היו מתאספין יחד בירושלם כל הדרים סביבותיה ולכך לא היו מתחילין גם אחר החרבן עד ז' במרחשון כדי שיגיעו לבתיהם עד כאן:

משנה ד

הגיע י"ז במרחשון וכו' עד סוף הפרק ביד ריש פרק ג' דהלכות תענית עד סימן י' ובטור ארח חיים סימן תקע"ה:

התחילו היחידים מתענים שלש תעניות תלמידי חכמים המיוחדים במעשיהם הכי מפרש לה רב הונא בגמ' ועוד אמר רב הונא דהני שלש דיחידים נמי שני וחמשי ושני הוו ותניא נמי הכי וכן פי' הרמב"ם ז"ל: ומלות שלשה תעניות מחקן ה"ר יהוסף ז"ל. ובספר הפרפראות פ' האזינו וכרביבים עלי עשב וסמוך ליה כי שם ה' אקרא מכאן שמתפללין על עצירת גשמים ע"כ:

משנה ו

עברו אלו ולא נענו. משמע מיד שעברו מתחילין לגזור אלא דסברא הוא דמסתמא ממתינין קצת ומצפים לתשועה כ"כ בתוספת יום טוב בס"פ דלקמן:

ואסורין במלאכה וכו'. גמרא בשלמא כולהו אית בהו סברא תענוג רחיצה וסיכה וכו' אבל מלאכה צער הוא אמר רב חסדא א"ר ירמיה ב"ר אבא אמר קרא קדשו צום קראו עצרה אספו זקנים כעצרת פי' רש"י ז"ל שבועות ושמיני עצרת מה עצרת אסור בעשיית מלאכה אף תענית אסור בעשיית מלאכה ודוקא ביום דכאסיפת זקנים מה אסיפת זקנים ביום אף צום נמי ביום ומצפרא כנופיא פלגא דיומא לעיוני במילי דמתא ורבעא דיומא לקרות בתורה ובהפטרה ורבעא דיומא למיבעי רחמי:

ובתשמיש המטה. ירושלמי איתא חמי ברחיצה אסור בתשמיש המטה לא כל שכן תפתר במקום שאין טובלין או קודם עד שלא התקין עזרא טבילה לבעלי קריין ע"כ:

ונועלין את המרחצאות. גמ' אמר רב חסרא כל שהוא משום אבל כגון ט' באב ואבל אסור בין בחמין בין בצונן אלא דבט' באב אסור להושיט אפי' אצבעו קטנה במים כדרך שאסור ביום הכפורים ואילו באבל פניו ידיו ורגליו בצונן מותר וכל שהוא משום איסור תענוג כגון תענית צבור בחמין אסור כל גופו אבל פניו ידיו ורגליו מותר ובצונן מותר

אפי' כל גופו אמר רב אידי בר אבין אף אנן נמי תנינא ונועלין את המרחצאות מכדי תנן אסור ברחיצה נועלין למה לי אלא לאו ש"מ בחמין אסור בצונן מותר. וכתבו התוס' ונועלין את המרחצאות פי' שהם חמין ע"כ נראה שרוצים לומר אע"פ שלא חממו המרחץ אותו היום עכ"ז אסור דסתמא דמרחץ עדיין חומו משתמר מיום ליום הלכך משום גדר קתני דנועלין את המרחצאות:

שהן שלשה עשר תעניות על הצבור. אפשר דמניינא אתא לאשמועינן שאם רצה הנשיא או ב"ד לגזור יותר מי"ג על הצבור אין גוזרין כדאיתא בגמ' דר' יהודה נשיאה גזר תליסר תעניתא ולא נענה סבר למיגזר טפי א"ל ר' אמי הרי אמרו אין מטריחין על הצבור יותר מדאי ומסקינן דה"מ לגשמים אבל לשאר מיני פורעניות מתענין והולכין עד שיענו מן השמים וא"כ לפי זה הדקדוק מתני' אתיא טפי כרבי מכרשב"ג דתניא בברייתא בגמ' אין גוזרין על הצבור יותר מי"ג תעניות לפי שאין מטריחין על הצבור יותר מדאי דברי רבי רשבג"א לא מן השם הוא זה אלא מפני שיצא זמנה של רביעה פירשו רש"י ותוס' ז"ל של רביעה ראשונה דהיינו מרחשון שהרי מרחשון קדם לכולן שתחלתן היה בכסלו כדקתני מתני' ומשמע דרבי דקאמר טעמא משום דאין מטריחין בשום צרה קאמר ועיין בגמ' בלשון רש"י ז"ל כי נלע"ד כי שם נפל טעות נכרת לעינים וכדכתיבנא הוא הנכון בעיני. ותמהתי שמצאתי בזוהר פ' שמות דף ט"ו דגרסינן התם ת"ר פעם אחת איצטריך עלמא למטרא גזר ר' אליעזר ארבעין תעניתא והתפלל ולא נענה עמד ר' עקיבא אמר משיב הרוח נשיב זיקא אמר מוריד הגשם אתא מיטרא ע"כ ותמהני דהא קיי"ל דאין מטריחין על הצבור יותר מי"ג תעניות כדכתיבנא ושמא הוראת שעה היתה ומיהו בתלמוד שלנו בס"פ סדר תעניות האלו מביא שני מעשיות שגזר ר' אליעזר תענית ואינו מזכיר שם אלא י"ג תעניות ועוד ששם אינו אומר אלא שעמד ר' עקיבא ואמר אבינו מלכנו ונענה ושמא אותו של הזוהר הוא מעשה שלישי ותימה שלא דברו ביה לא החכם הר"ר משה קורדוירו ז"ל ולא החכם מורנו הר"ר חיים ויטל ז"ל: ומ"מ עיין במ"ש בשם הר"ן ז"ל לקמן רפ"ג אולי יתיישב קצת:

מה אלו יתירות על הראשונות. פי' ראשונות אמצעיות וקרי להו ראשונות לגבי ז' אחרונות ובגמ' אמר רב אשי מתני' נמי דייקא דלעשרים וארבע זה וזה שוין דקתני מה אלו יתרות וכו' ואילו כ"ד לא קחשיב גבי אחרונות משמע דגם באמצעיות איתנהו וכי תימא תנא ושייר והא מה אלו קתני דמשמע דוקא ואי משום דשייר תיבה לאו שיורא הוא משום דהא קחשיב ליה באידך פירקא דמי ששנה מתני' דהכא תנא נמי מתני' דהתם והאי דלא תנא בהאי פירקא סמך אהתם דקתני באחרונות מוציאין את התיבה מה שא"כ

באמצעיות ודחי השתא דאתית להכי כ"ד נמי לאו שיורא הוא דהא קתני לה באידך פירקא ולעולם איכא למימר דבכולהו קמייתא ודאי ליכא כ"ד. ועיין במ"ש ספ"ק דב"ק:
שבאלו מתריעין איכא בגמ' מאן דמפרש מתריעין פי' בעננו כההיא דלקמן פ"ג על אלו מתריעין בשבת דההיא על כרחין תרועה בפה היא דאין להתיר תרועה בשופר בשבת ופרכינן עליה והתניא אין פוחתין משבע תעניות אחרונות על הצבור שבכל תענית מהן י"ח התרעות פי' שהן מוסיפין שש ברכות מי"ח עד כ"ד ולכל אחת שלש תרועות וסימן לדבר שלא תטעה אם תרועה זו תפלה או תרועה בשופר יריחו פי' תוס' ז"ל שביריחו עשו כן שהקיפוה ז' ימים והיו תוקעין בכל יום כמו כן תקנו בתעניות ובכל תענית מוסיפים ששה ברכות ועל כל ברכה תוקעין ומריעין ותוקעין א"כ היינו י"ח תרועות ע"כ. ומשני אלא בהאי מתריעין דהכא כ"ע ל"פ דהוי בשופרות כי פליגי במתריעין דאמרינן בעלמא על שאר פורעניות דחד אמורא ס"ל בפה פי' שאומרים עננו אבינו עננו עננו בוראנו עננו וכולה אלפא ביתא עננו אלהי אברהם וכו' דאי בשופרות מריעין מיבעי ליה וכ"ש בשופרות דהוי שפיר טפי וחד ס"ל דוקא בשופרות אבל בעננו לא. ובפלוגתא דתנאי דתנן על אלו מתריעין בשבת וכו' פי' דבשאר פורעניות איכא תנא דסבר צעקת פה לאו שמה התרעה ומותרת בשבת ור' יוסי סבר דצעקת פה נמי קרי התרעה. ועיין בפי' המשנה לקמן פ"ג סי' ז':

משנה ז

ממעטין וכו'. פי' של שמחה דומיא דבנין ונטיעה דבסמוך אבל שאר בניינים שרי ואין לך משא ומתן גדול מזה וממעטין דאירוסין ונשואין ר"ל שלא יהו ששין כלל וחמירי מט' באב שמארסין בו אבל אין לפרש ממעטין אבל ששים קצת דא"כ היה לו לפרש השיעור מהו קורא ממעטין תוס' ז"ל במגלה פ"ק דף ה'. וכתב הר"ן ז"ל משמע לי דכי אמרינן איזהו בנין של שמחה זה הבונה בית חתנות לבנו דלאו דוקא אלא ה"ה לכל בנין שאינו צריך דאינו נעשה אלא לנוי ולהרווחה בעלמא. וכתב רבינו האיי גאון ז"ל מדקא משוינן בנין נטיעת אירוסין ונשואין למשא ומתן מה משא ומתן רשות אסור והוא של שמחה אף בנין ונטיעת אירוסין ונשואין רשות אסור בשל שמחה אבל מי שאין לו בית חתנות כלל ואין לו אשה ובנים הא ודאי של מצוה היא ואע"פ שהוא שמחה מותר ע"כ. ובטור א"ח סי' תקנ"א ועיין במה שכתבו תוס' ז"ל ביבמות פ' החולץ (יבמות דף מ"ג:)
ובשאילת שלום. פ' אלו מגלחין (מועד קטן דף ט"ו:)
והיחידים חוזרין ומתענין עד שיצא ניסן. מפ' בירושלמי עד שיצא ניסן של תקופה וכתוב בבית יוסף בסימן תקע"ה ואיכא למידק דהא אמרי' לעיל אין גוזרין תענית על הגשמים

יותר מי"ג מפני שכבר יצא זמנה של רביעה משמע שאח"כ אין תועלת בגשמים ולפיכך אין מתענין עליהם וא"כ למה היחידים חוזרין ומתענין. וצריך לומר שאחר שיצא זמנה של רביעה אע"פ שאין הגשמים מועלין כמו קודם לכן מ"מ קצת הנאה אית בהו ומפני אותה הנאה מתענין היחידים ומשום דלא הויא הנאה כולי האי אין גוזרין על הצבור דומה להגיע י"ז במרחשון ולא ירדו גשמים שאין גוזרין תענית על הצבור והיחידים מתחילין להתענות דמשום דצורך קצת הוא מתענין היחידים מפני שאינו צורך כ"כ אין גוזרין על הצבור עכ"ל ז"ל. ובגמ' תניא א"ר יהודה אימתי בזמן שהשנים כתקנן וישראל שרויין על אדמתן אבל בזמן הזה הכל לפי השנים הכל לפי המקומות. הכל לפי הזמן. ופי' רש"י ז"ל אימתי הוא סדר תעניות בזמן שהשנים כתקנן שהיה קציר בניסן וזריעה במרחשון ואין סדר השנים משתנה וישראל שרויין על אדמתן שמנהג ארץ ישראל בכך. הכל לפי המקומות כגון נינוה דאפי' בתקופת תמוז בעי מיטרח ע"כ וקאמר בגמרא דר' פליג עליה דר' יהודה:

יצא ניסן וירדו גשמים סימן קללה. ה"ג לה בגמ' ור"ל דשוב אין מתענין משום דהגשמים אחר ניסן סימן קללה ודוקא כשלא ירדו גשמים קודם לכן אז הוי סימן קללה אבל כשירדו קודם לכן סימן ברכה הן והכי איתא בירושלמי:

פרק ב

משנה א

סדר תעניות וכו' עד סוף סי' ה' ור"פ ד' דהלכות תענית עד סי' י"ח ובטור א"ח סי' תקע"ט וכתוב בבית יוסף א"ח סימן ק"נ תיבה פירושו האמתי על מקום עמידת הס"ת ובבית הכנסת זה נקרא מקום הקדש וגם היכל ולפי זה ד' שמות יש לו אחד מקום הקדש ב' היכל ג' ארון ד' תיבה וכשמוציא התיבה לרחובה של עיר זאת היא התיבה הנקראת מקום הקדש כי שם מניחי' הס"ת בהיותם ברחוב והרי היא כמן היכל בבית הכנסת ע"כ. ועיין במ"ש לקמן במגלה ר"פ בני העיר:

לרחובה של עיר. גרסינן במפיק בה"א או גרסינן לרחבה של עיר בלי וי"ו ובלי מפיק:

ובראש הנשיא. גמרא והדר תנא כל אחד ואחד נוטל ונותן בראשו אינו והתניא רבי אומר בגדולה מתחילין מן הגדול ובקלקלה מתחילין מן הקטן דאמר מר בתחלה נתקלל נחש ואחר כך נתקללה חוה ואח"כ נתקלל אדם הא חשיבותא לדידהו דאמרי להון אתון חשיבותו למינעי רחמי אכולי עלמא. עוד אמרי' בגמ' למה מתכסין בשקים א"ר חייא בר אבא לומר הרי אנו חשובין לפניך כבהמה פי' שהשק עשוי משערות וזנבות של בהמות.

עוד בגמ' למה יוצאין לבית הקברות פליגי בה ר' לוי בר לחמא ור' חמא בר חנינא חד אמר הרי אנו חשובין לפניך כמתים וחד אמר כדי שיבקשו המתים רחמים עלינו ואיכא בינייהו קברי גוים וכתב הר"ן ז"ל ודקאמר למה מתכסין בשקים ולמה יוצאין בבית הקברות אע"פ שלא מצינו לא במשנה ולא בברייתא שהתקינו לעשות כן שאלו טעם על מנהגם שהיו נוהגין לצאת כל העם לבית הקברות אחר שמתפללין ובוכין ומתריעין שם אבל לא שיוציאו את התיבה וס"ת לבית הקברות ויתפללו שם וכ"ש בקברי גוים ח"ו וכן כתב הרמב"ם ז"ל בפ"ד מהלכות תענית שלא כמנהג מקצת מקומות שמוציאין את התיבה לבית הקברות ומתפללין שם עכ"ל ז"ל:

ובקבלה הוא אומר. עי' תוס' יו"ט. והובא בבית יוסף סי' תקע"ט:

משנה ב

זקן ורגיל. כדי שלא יטעה שכל חזן שטועה סימן רע לשולחיו ובגמ' בברייתא תניא אע"פ שיש שם זקן וחכם אין מורידין לפני התיבה אלא הרגיל בסדר תפלה אבל ברישא גבי דברי כבושין תניא אם יש שם זקן חכם אומר זקן חכם אין שם זקן חכם אומר חכם אין שם לא זקן ולא חכם אומר אדם של צורה פי' יפה תאר ופניו כפני אריה ובעל קומה ודבריו נשמעים בהכנעת הלב:

משנה ג

זכרונות ושופרות. כתוב בתוספת י"ט דהא דאמרי' כל מקום שיש שם זכרונות יהיו מלכיות עמהם לא בא ללמד אלא על ר"ה ויה"כ של יובל וכבר אמרו ז"ל אין למדין מן הכללות ע"כ בקיצור מופלג:

ר' יהודה אומר לא היה צריך לומר וכו'. וקיימ' לן כרבנן ולא פליגי ר' יהודה ורבנן אלא בתענית גשמים דרבנן סברי שאומרים זכרונות ושופרות ור' יהודה סבר שאומרין תחתיהן רעב כי יהיה בארץ וגו' אבל מכל מקום הכל מודים שעל כל הצרות עושין כסדר משנתנו שאומר זכרונות ושופרות וכן נראה עיקר הר"ן ז"ל. ולשון הרמב"ם ז"ל שם בפ"ד דהלכות תעניות סי' ה' ואומר זכרונות ושופרות מעין הצרה ואומר אל ה' בצרתה לי וכו' אשא עיני וכו' כרבנן הפך ממה שכתוב בפירושו דהלכה כר' יהודה:

רעב כי יהיה בארץ דבר כי יהיה וגו' אשר היה דבר וגו' כצ"ל:

ואומר חותמותיהן. כך מצאתי מוגה במשנת החכם הר"ר יהוסף אשכנזי ז"ל וגירסא נכונה היא בעיני וכן בגמ' ירושלמית אע"פ שאינו כן שם במשנה וכן ג"כ באלפסי וכן מצאתי ג"כ בפי' ה"ר יהונתן ז"ל:

הוא יענה אתכם. כתוב בספר אבודרהם ז"ל וז"ל בסדר תפלות של תעניות דבחדושי רב"ש מקשה היאך החזן מוציא עצמו מן הכלל שהיה לו לומר יענה אותנו ומתרץ שאין לחוש בזה אלא בדברי שבח שכשמוציא עצמו מן הכלל נראה ככופר אבל בתפלה ותחנונים אין לחוש בזה ויכול הוא להתפלל עליהם וממילא הוא עמהם בצרתם ובישועתם ע"כ:

משנה ד

ברוך אתה ה' גואל ישראל. ובתוס' כתבו דעל הראשונה של גואל שאינה מן המנין בה אומרים מי שענה לאברהם לפי שהיה ראשון לנצולין שניצול מנמרוד ע"כ:

מי שענה את דוד. ויהי רעב בימי דוד שלש שנים שנה אחר שנה ושלמה כשהכניס הארון לבית קדשי הקדשים אי נמי רעב כי יהיה בארץ וגו' ולפיכך חותם בה מרחם על הארץ שהם התפללו על ארץ ישראל בהיות בה רעב רש"י ז"ל. ובגמ' תנא יש מחליפין צעקה לאליהו ותפלה לשמואל בשלמא גבי שמואל כתיב ביה תפלה וכתיב ביה צעקה אלא גבי אליהו תפלה כתיב צעקה לא כתיב ומשני ענני ה' ענני לשון צעקה ע"כ:

מי שענה את דוד וכו'. לשון ר"ע ז"ל. אמר המלקט כתב רש"י ז"ל דהא יונה בימי אמציהו הוה בסדר עולם ע"כ א"נ משום דאינהו תקון בית המקדש דהוי עיקרא דארץ כך שמעתי ע"כ:

ברוך אתה ה' המרחם על הארץ. בבלי וירושלמי תנא משום סומכוס אמרו במקום ברוך המרחם על הארץ ברוך משפיל הרמים פי' שהכניעם במטר ששבו בתשובה: ובירוש' ניחא שלמה דכתיב ביה בנה בניתי בית זבול דוד ע"י שבקש לעמוד על מניינם של ישראל ע"כ. פי' בשלמא שלמה מצינו שהתפלל בירושלם אלא דוד היכן מצאנו לו תפלה בירושלם ומתרץ על שבקש לעמוד על מניינם של ישראל כלומר וידע בעצמו שחטא ובקש רחמים על עצמו ועל ישראל ונענה עכ"ל מועתק מאבודרהם ז"ל ועיין עוד שם בתפלות התעניות:

משנה ה

ולא ענו אחריו אמן. גרסי' רש"י ז"ל והיא גירסת ה"ר יהונתן ז"ל שנזדמן לידי בסכ"י ישן וז"ל ה"ג ואמר כל הברכות כולן ולא ענו אחריו אמן כלומר לא אמרו אמן אלא בשכמל"ו כמו שהיו נוהגין במקדש כדאמרינן במס' ברכות שלא היו עונין אמן במקדש פי' בערוך אמן סוף ברכה ואין סוף לברכותיו של הקב"ה: תקעו הכהנים תקעו חזן הכנסת שהוא שמש הכנסת ומכל הקהל אומר ולא היורד לפני התיבה: לא היו נוהגין כן כלומר שלא היו עונין אמן אלא בשכמל"ו אלא במקדש בלבד לפי שהיו מזכירין שם המפורש

בחתימת הברכה ולא סגי ליה באמן לבדו אבל לא מיחו לו חכמים על התקיעות שהרי בגבולין נמי תוקעין כדמוכח בכמה מקומות ע"כ. אבל הר"ן זיל גריס וענו אחריו אמן וטעותם של ר' חלפתא ור' חנינא בן תרדיון היא שהנהיגו כן בגבולים לומר מי שענה אחר חתימת הברכות ולא היו צריכין לכך מפני שאין אמן מפסיק בין ברכה לתקיעה והילך כל לשונו. מעשה בר' חלפתא בצפורי ור' חנינא בן תרדיון בסכני שעבר אחד לפני התיבה ואמר כל הברכות כולן וענו אחריו אמן תקעו וכו' מי שענה אברהם וכו' הריעו בני אהרן הריעו מי שענה את אבותינו על ים סוף וכו' וכן כל ברכה וברכה וכשבא דבר לפני חכמים אמרו לא היו נוהגין כן אלא בשער המזרח ובהר הבית כך היא עיקר הגירסא וכיון שבסדר המשנה מתחלתה לא אמרו בסדר ההתרעות כלום היה נראה לומר שעל סדר ההתרעות אמרו שלא היו נוהגין כן אלא בשער המזרח ובהר הבית אבל בגבולין אומרים הברכות על הסדר ולא היו מפסיקין ביניהם בהתרעות וכן דעת הרמב"ם ז"ל בפ"ד מהלכות תענית אבל מ"מ על כרחך תוקעין היו בסוף התפלה בשופרות או בחצוצרות שמצות תענית בחצוצרות או בשופרות כמו שכתבנו למעלה והוא ז"ל כתב שם שתוקעין בחצוצרות ולפי זה צריך לומר שהמשנה חולקת עם הברייתא השנויה בגמ' בכך שהרי בברייתא בסדר הברכה פירשו סדר ההתרעות בגבולין ואח"כ פירשו אותה במקדש אבל רש"י ז"ל סובר דלתנא דמתני' נמי תוקעין היו בגבולין בין ברכה לברכה כמו ששנינו בברייתא בגמ' ואין הפרש בין מקדש לגבולים אלא שבגבולים עונים אמן על כל ברכה וברכה ובמקדש אין עונים אמן אלא שאומרים אחריה בשכמל"ו כדאי' בגמ' והוא ז"ל מחליף הגרסא וגורס ולא ענו אחריו אמן לומר שר' חלפתא ור' חנינא בן תרדיון היו מנהיגין אף בגבולין לענות אחר הברכה בשכמל"ו ויש לתמוה על דבריו שאין אמן מפסיק בין ברכה לתקיעה עכ"ל ז"ל ומה שכתב ז"ל כדאמרי' בברייתא בגמרא בדר' יהודה זה לא נמצא לי בגמ' ואיני יודע אם יש טעות:

תקעו בני אהרן תקעו. חזן הכנסת שהוא השמש אומר כן ולא שליח צבור רש"י ז"ל. עוד פי' רש"י ז"ל אברייתא דמייתי בגמ' דאותו חזן הכנסת אחר שאמר תקעו חוזר ואומר מי שענה וכו' אע"פ שאמרו אותו זקן ע"כ:

תקעו הכהנים תקעו. איתי דגרסי תיקעו הכהנים תיקעו ותקעו. וכתוב בבית יוסף סי' תקע"ט דא"ח וזהו לשונו וכתב הרב המגיד שדעת האחרונים כדברי רש"י וכך הם דברי רבינו וצ"ל שהוא מפ' דאע"ג דפעם אחת היה אומר תקעו ופעם אחרת היה אומר הריעו לא היה אלא כדי לחלוק כבוד לחתועה כמו לתקיעה אבל לעולם היה תר"ת ע"ש ושלא כדברי הרמב"ם ז"ל שכתב דבשער המזרח בהר הבית כשהיה אומר תקעו היו תוקעין

ומריעין ותוקעין וכשהיה אומר הריעו היו מריעין ותוקעין ומריעין ע"כ. וז"ל המגיד משנה שם פ"ד עוד נראה מדברי רבינו שבגבולין אין תוקעין בסוף כל ברכה והוא ז"ל מפ' מה שאמרו במשנה לא היו נוהגין כן אלא בשער המזרח ובהר הבית שהוא על התקיעות ועל עניית ברוך שם ומ"מ יש תקיעות בתעניות כמו שמוכיח כאן ובמסכת ר"ה אלא שאינם על סדר ברכות זהו דעתו ז"ל אבל יש מן האחרונים שפירשו שאף בגבולין תוקעין בסוף כל ברכה וברכה ואין הגבולין חלוקין מן המקדש לענין התקיעות אלא שבמקדש אחר שאומר החזן של הכנסת לכהנים תקעו חוזר ואומר ש"צ מי שענה קודם שיתקעו וכמ"ש רבינו. ובגבולין תוקעין מיד שאמר להם תקעו וטעם חזרת מי שענה במקדש פי' ז"ל לפי שהעניה במקדש היא ברוך שם ונראית כברכה בפני עצמה ואילו לא הין חוזרין מי שענה היה נראה שהתקיעות אינם באות על הברכות אלא על ברוך שם לכך התקינו שיחזור מי שענה ואח"כ יתקעו אבל בגבולין אין העניה אלא אמן בלבד ולזה לא הוצרכו לחזור מי שענה אלו דבריהם ז"ל ולד"ה מבואר שאין תוקעין בגבולין בחצוצרות ושופר כנזכר פ"א עכ"ל ז"ל: ושם כתוב בהשגות אמר אברהם מן התוספתא אסף את אלה ולא כמו שכתב הוא והתוספתא עצמה משובשת שלא היתה תקיעה עם התרועה ולא התרועה עם התקיעה במקדש ואפשר שהיו שלשתן בגבולין תקיעה תרועה תקיעה ע"כ: וראיתי דמ"מ הרמב"ם והרב בעל הטור ז"ל שוין מיהא בהא דבאחת מן הברכות תוקעין ומריעין ותוקעין ובאחת מריעין ותוקעין ומריעין ז' פעמים אבל באבודרהם בשם הגאונים ז"ל מצאתי בראשונה תשר"ת ובשניה תש"ת ובשלישית תר"ת וברביעית תשר"ת ובחמישית תש"ת ובששית תר"ת ובשביעית תשר"ת ע"ש: ויש לתמוה אמאי בתקיעות תנינן הכהנים ובתרועות קתני בני אהרן וכך ראיתי הנוסח ג"כ בברייתא השניה דמייתי בגמ' וקודם לה בברייתא הארוכה דבגמ' בסיפא גבי מקדש ראיתי דקתני תקעו הכהנים בני אהרן תקעו וכו' וכן ג"כ הריעו הכהנים בני אהרן הריעו ובריש גבי גבולין תקעו בני אהרן תקעו וכו' הריעו בני אהרן הריעו וכן הוא ביד שם פ"ד: ומפ' בגמ' בברייתא השניה שהיו מריעין ותוקעין ומריעין: מלת ותקעו דבריש ראיתי מוחקים אוחה והשתא הוי גרסת תקעו הכהנים תָּקְעוּ דומיא דבבא דהָריעו בני אהרן הֵריעו:

אלא בשערי המזרח ובהר הבית. ובמשנת החכם הר"ר יהוסף אשכנזי ז"ל נמחקו מלות ובהר הבית וכן בירושלמי ליתיה: ותקיעות אלו בחצוצרות או שופר היו כמו ששנינו שם באותו פרק וכמו שכתבתי בשם הר"ן ז"ל: ועיין בפי' ירמיה להרב ר' משה אלשיך ע"ה ריש סימן י"ד:

משנה ו

אנשי משמר. אחד כהנים ולוים וישראלים הקבועין ועומדין ומתפללין על קרבן אחיהם כדמפורש בפ' אחרון רש"י ז"ל ובפ"ק דמכלתין דף י"ב מפ' רב חסדא דהאי תענית דקתני עליו ואין משלימין לאו תענית גמור נקרא דהא כל תענית שלא שקעה עליו חמה לאו תענית הוא לומר עננו בתפלתו ולא לקובעו עליו חובה למנוע עצמו מלאכול שעה שהוא רוצה לאכול אלא הכא לצעורי נפשייהו עם הצבור בעלמא הוא ביד פ"ג דהלכות תענית סי' ב' ג':

אנשי בית אב. פי' של יום שני ושל יום חמישי לא היו מתענין כלל בשלש ראשונות דאכתי לא נפיש ריתחא ואם היו מתענין לא היה להם כח לעבוד והיו מביאין קדשים לבית הפיסול ע"כ בקיצור מה"ר יהונתן ז"ל:

משנה ז

אנשי משמר מותרין לשתות יין בלילות. ביד ספ"ו דהלכות כלי המקדש ובפ"א דהלכות באת מקדש סי' ו' וי"ב. לאו גבי תענית קא מיירי אלא איידי דאיירי בבני משמר מייתי ליה:

בלילות אין לחוש שמא תכבד העבודה בלילה שהרי ראו שפסקו הקרבנות ולא כבדה העבודה:

אבל לא בימים. שמא הביאו רוב קרבנות ולא יספיקו בני בית אב של אותו היום וצריכין אלו לסייען והרי אינם ראויין לעבודה דכתיב יין ושכר אל תשת וגו' וסמיך ליה ולהבדיל בין הקדש ובין החול בין עבודה כשרה למחוללת כל אנשי בית אב אסורין בין ביום בין בלילה לפי שהיו מעלין כל הלילה אברים ופדרים שפקעו מע"ג המזבח או להפכן במזלג או פעמים שצריך כל הלילה להעלות האברים והפדרים שע"ג המזבח דאין נפסלין אלא מבקר ואילך דכתיב לא ילין חלב חגי עד בקר ואע"פ שאמרו חכמים עד חצות לא אמרו [*) נמחק כאן איזה תיבות.] אבל אנשי משמר אינן צריכין לסייעם להפוך במזלג דבית אב יכול לבד להספיק הפוך המערכה ע"כ:

אנשי משמר ואנשי מעמד. ירושלמי ר"פ ואלו מגלחין:

משנה ח

כל הכתוב במגלת תענית דלא למיספד. י"ס דלא גרסי תענית רק כל הכתוב במגלה דאית יומיא שהן אסורין בתענית לבד אבל בהספד מותרין דשרי' הספד מפני כבוד הבריות החיים והמתים ה"ר יהונתן ז"ל ובשבת פ"ק דף י"ג איתא בברייתא דחנניא וסיעתו כתבו מגלת תענית שהיו מחבבין את הצרות ע"כ וכאן פי' רש"י ז"ל מגלת תענית נכתבה בימי

חכמים אע"פ שלא היו כותבין הלכות והיינו דקתני כל הכתוב במגלת תענית כאילו היה מקרא ע"כ: והכי נמי בברייתא קתני עלה רשב"ג מה ת"ל דלא למספד בהון דלא להתענאה בהון דמשמע לשון מיעוט לומר לך שהן אסורין לפניהם ולאחריהם מותרין: וק"ק לע"ד אמאי לא תני במתני' מלת בהון גבי דלא למספד כדתני לה גבי דלא להתענאה ומפני שלא ראיתי מי שהגיה בה לא שלחתי יד להגיה אכן בנוסח המשנה בבבלי וגם בירושלמי בתרוייהו לא גרסי' מלת בהון: והביאו להאי רישא דמתני' תוס' ז"ל ס"פ בכל מערבין:

דלא להתענאה וכו'. תוס' פ' ר' ישמעאל דמנחות דף ס"ה ובירושלמי מוקי למתני' כר' מאיר דאמר דלא למיספד אסור להתענות ודלא להתענות מותר בהספד והכי מוכח בגמ' דמתני' ר"מ היא: ובגמ' א"ר יוחנן הלכה כר' יוסי במה שאסר לפניו בימים שכתוב בהן דלא להתענאה אבל במה שאסר לאחריו בימים שכתוב בהן דלא למיספד אין הלכה כמותו ונמצאו למיספד ולהתענאה שוין שבשניהם לפניו אסור בתענית ולא בהספד כדברי רב אשי בגמ' ולאחריו מותר לגמרי ושמואל פליג ואמר דהלכה כרשב"ג דאמר בברייתא מה ת"ל בהון בהון שני פעמים לומר לך הן אסורין לפניהם אסורין ולאחריהם מותרין ועיין עוד בפי' הר"ן ז"ל: וביד פי"ד דהלכות אבל סי' ג' ובטור א"ח סי' תקע"ג. (הגהה לשון ספר לבוש החור שם הלכתא בטלה מגלת תענית שכל הימים הכתובים במגלת תענית שלא להתענות בהם עכשיו מותר להתענות בהם מפני שנחלפו בעונותינו להרבה מאורעות שאירעו בהן ובטלום והתירו להתענות בהן חוץ מבחנוכה ופורים שאסור להתענות אפי' בזמן הזה מפני שנעשו בהן נסים גדולים מפורסמין אבל לפניהם ולאחריהם מותר דלענין לפניהם ולאחריהם בטלה ג"כ מגלת תענית ע"כ):

בפי' ר"ע ז"ל חוץ מחנוכה ופורים שאסורין בהספד ובתענית וימים שלפניהם ואחריהם מותר ע"כ וכתב הרא"ש ז"ל ומה שנהגו בי"ג באדר והוא יום שלפני פורים וחנוכה ופורים לא בטלו י"ל כדקאמר בפ"ק דר"ה על תענית דצום גדליה דדברי קבלה כדברי תורה ולפניו מותר ועוד זמן קהלה לכל היא שנקהלו ועמדו על נפשם למלחמה ובקשו רחמים וגם הוא מעיקר הנס ע"כ: ובגמ' בברייתא וגם בפ"ק דר"ה דף י"ט תניא הימים האלה הכתובים במגלת תענית אסורין לפניהם ולאחריהם שבתות וימים טובים הם אסורים לפניהם ולאחריהם מותרין מפני שהן מד"ת אינם צריכין חזוק הקשה החכם ה"ר אלעזר אבן ארחא ז"ל האי ברייתא [דלא] כמאן (כאן נמחק איזה תיבות) ונלע"ד דככולי עלמא אתיא וה"פ הימים הכתובים במגלת תענית שלפניהם או לאחריהם אסור למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה אבל שבתות וי"ט לכ"ע לפניהם ולאחריהם מותרין

מפני שהן מדברי תורה ועיקר ברייתא לא אתא לאשמועי' רק דין שבתות וי"ט ואסקינן בפ"ק דר"ה דף י"ט דפלוגתא דתנאי היא אי בטלה מגלת תענית ומותר להתענות בימים טובים הכתובים שם או לא בטלה ועדיין אסור להתענות באותן הימים ורב ור' חנינא ס"ל כר' יוסי ור' יוחנן ור"י בן לוי ס"ל כר"מ דלא בטלה דתניא הימים האלו הכתובים במגלת תענית בין בזמן שבית המקדש קיים בין בזמן שאין בית המקדש קיים אסור דברי ר' מאיר ר' יוסי אומר בזמן שבית המקדש קיים אסורין מפני ששמחה היא להם אין בית המקדש קיים מותרין מפני שאבל הוא להם והלכתא חנוכה ופורים לא בטלו ושאר יומי בטלו: והשתא כיון דתנא קמא דמתני' הוא ר"מ ופליג עליה ר' יוסי נלע"ד שאנו מוכרחים לפרש דברבי פליגי דר"מ ס"ל דבין בזמן שבית המקדש קיים בין בזמן שאין בית המקדש קיים יש לחלק בין מה שכתוב דלא למיספד למה שכתוב דלא להתענאה כדקתני ת"ק במתני'. ור' יוסי ס"ל בזמן הזה כלל כלל ליכא דהא בטלה מגלת תענית חוץ מחנוכה ופורים ובזמן שבית המקדש קיים חומרא איכא דבמה שכתוב דלא למיספד לפניו ולאחריו הי' אסור ובמה שכתוב דלא להתענאה לפניו היה אסור ולאחריו מותר: והא דאמר רב בגמרא דהלכה כר' יוסי דאמר לפניו אסור לאחריו מותר צריכין אנו לומר דקאי אחנוכה ופורים דמודה בהו רב דלא בטלו וגם ר' יוסי יסבור כך וא"ת א"כ כיצד אנו מתענין בערב הפורים כבר תרצו התוס' ההא בסוף פירקין דהא דאמרי' חנוכה ופורים לא בטלו ר"ל הדינין שלהם לעשותם יום טוב ודלא להתענאה בהון אבל בדינים דלפניהם בטלו ועוד י"ל דכיון דיום שלפני הפורים שנתבטלו מיום טוב דידהו שהיו רגילין לעשות בהן ונתבטלו מיום טוב שלהם ה"נ יש לנו לומר שיבטלו משום טעם לפני הפורים דה"נ אמרי' בסמוך וכו' ע"ש:

משנה ט

אין גוזרין תענית. וכו' פ"ק דמכילתין דף י' ובטור א"ח סי' תקע"ב כתוב שמתייקר השער כשרואין שקונין במוצאי חמישי ארבע סעודות אבל בלשון רש"י ז"ל שתי סעודות כמו שהעתיק ר"ע ז"ל ופירש"י ז"ל אבל משהתחילו להתענות בשני יודעין שאינו אלא מפני התענית ולא מייקרי השער וכתב עליו הר"ן ז"ל ולפי זה לא בתענית של גשמים בלבד אמרו כן אלא בכל צרה שלא תבא על הצבור והכי מוכח מדתני להאי בבא דאין גוזרין תענית בתחלה בחמישי בהדי בבא דאין גוזרין תענית בר"ח וכו' לומר דכי היכי דההיא מתנייא בכל תעניות הכי נמי הך דאין גוזרין בתחלה בחמישי ויש שפירשו דבתעניות של גשמים בלבד אמרו שאז השער מתייקר כשרואין שמתענים על הגשמים ולא רצו חכמים שתהא הפקעת השער בתחלה בחמישי מפני כבוד השבת: לשון ספר לבוש

החור בריש סי' תקע"ב כשגוזרין תענית על הצבור על כל צרה שלא תבא על הצבור אין גוזרין לכתחלה ביום ה' אפי' במקום שרובו גוים מפני שהעם יקנו הרבה לצורך הלילה לצורך ג' סעודות של שבת ויהיה הדבר תמוה לבריות שלא נתפרסם להם עדיין שגזרו תענית היום ויהיו סבורין שרעב בא לעולם ויפקיעו השערים אבל אם מתחילין ביום ב' יתפרסם הדבר קודם יום ה' וידעו הכל ביום ה' שבשביל התענית קונים הרבה ע"כ:

ר' יוסי אומר וכו'. ואין הלכה כר' יוסי הרמב"ם ז"ל אבל ביד פ"א דהלכות תענית סי' ה' פסק כר' יוסי לפי גירסת הרב המגיד שם אכן יש ספרים אחרים שגורסין שם בפ"א וגם שם בפ"ג גבי עברו אלו ולא נענו חמישי ושני וחמישי ואתי כפסקי דהכא בפירוש המשנה. ובירוש' מוכח דסתמא דמתני' היינו ר"מ:

משנה י

אין גוזרין תענית על הצבור בר"ח וכו'. ס"פ בכל מערבין (עירובין דף מ"א.) ונראה ששם הוא שנפל טעות שכתוב שם דברי רשב"ג ואינם אלא דברי רבן גמליאל אע"פ שרש"ל ורב"א ז"ל לא הגיהוהו. ומלות על הצבור מחקם ה"ר יהוסף ז"ל:

ואם התחילו. אפי' יום אחד כר' יוסי ודלא כר' אחא דאמר דהתחלה בשלש בעינן ופי רש"י ז"ל דאמוראי נינהו אבל הר"ן ז"ל כתב דתנאי נינהו. ומשמע דגריס רבי אחא אומר ר' יוסי אומר אבל רש"י ז"ל כתב דגריס רב אחא אמר רב אסי אמר וכו'. ונלע"ד דמדקתני ואם התחילו לשון דיעבד משמע שפיר דלאו דוקא שהתחילו בטעות שלא ידעו שיפגעו בהן ר"ח חנוכה ופורים דה"ה דאפילו שידעו שיפגעו בהן ר"ח חנוכה ופורים אין מפסיקין ועיין בתוספתא מעשה שגזרו תענית בחנוכה בלוד וכו' ותחלתה הובאה בפ"ק דר"ה דף י"ח. וביד פ"א דהלכות תענית סי' ז' ובטור א"ח סי' תי"ח וסי' תקע"ב. ובירוש' כתיבת יד משמע דרב אחא הוא דאמר אחת. אכן ז"ל הירוש' שבדפוס כמה היא התחלה ר' בא אמר אחת ר' יוסא אמר שתים ע"כ. ושמע שמעתי שהיתה מחלוקת בין קצת חכמי ארץ ישראל יצ"ו שיש אומרים דואם התחילו אין מפסיקין דקתני ר"ל שהתחילו כבר והתענו ג' תעניות ראשונות של עצירת גשמים של הצבור אז אין מפסיקין ומתענין השלש שניות או הז' אחרונות בר"ח חנוכה ופורים וקצתם סוברים דמשנה כמשמעה והג' תעניות הראשונות מילתא באפי נפשייהו וכן השלש שניות וכן השבע אחרונות ולא הוו כולהו אחדות אחת למיקרי להו התחלה לשל אחריהם. והן אמת כי לשון הגמ' דקאמר רב אחא אמר שלש מסייע קצת למאן דס"ל דכל השלש ראשונות מיקרו התחלה לשל אחריהם דאי לת"ק היכי משכחת להו דהוו ג' התחלה בתענית של עצירת גשמים אמת שהוא הלשון של פי' רש"י ז"ל שהעתקתי בסמוך משמע דמפרש לה דוקא בתעניות

של שאר הצרות שכתב ואם התחילו שקבלו תעניות מקודם לכן ונכנס בהו ר"ח אין מפסיקין ע"כ ושם ס"פ בכל מערבין באר לשונו יותר שכ"כ וז"ל ואם התחילו שהתחילו (הגה"ה. בתלמוד הרב בצלאל אשכנזי ז"ל מוגה שקבלו עליהם להתענות וכו') להתענות עשרים או שלשים יום ונכנסו בהן ימי חנוכה או ר"ח ע"כ. וקרוב ללשונו זה כתב רבינו יעקב בעל הטורים ז"ל בסימן תי"ח וז"ל אין גוזרין תענית על הצבור בר"ח חנוכה ופורים ואם התחילו שגזרו להתענות כך וכך ימים והתחילו בהן קודם ר"ח אפילו יום אחד אין מפסיקין ומתענין ומשלימין ע"כ. ויש לתמוה דמי דחקו לרש"י ז"ל [*] נמחק כאן איזה תיבות.] והיה אפשר לומר דס"ל לרש"י ז"ל דדוקא בשאר תעניות דצרות הצבור הוא דאמרינן אם התחילו אין מפסיקין אבל על עצירת גשמים מפסיקין דכיון דמילתא דשכיחא היא ויש בה [*] נמחק כאן איזה תיבות.] [קולא] שאין גוזרין על הצבור עליה יותר מי"ג תעניות י"ל ג"כ שיש לה ג"כ זו הקולא שאם ע"פ שהתחילו מפסיקין התענית מיד אך יש לדחות והוא הנכון בעיני דרש"י ז"ל נקט בפירושו מילתא שאי [*] נמחק כאן איזה תיבות.] אפשרות לטעות כגון שקבלו עליהם להתענות על שום צרה עשרים או שלשים יום וע"י שהם תעניות מרובות וזמן מוקדם אתרמי מילתא שטעו ולא ידעו שיכנס בו ר"ח או חנוכה או פורים אבל לאו דוקא דהה"נ לתעניות של עצירת גשמים שאם התחילו יום א' מן השלש ראשונות אין מפסיקין וכן יום א' מן הג' שניות וכן יום א' מן הז' אחרונות אין מפסיקין בין שהתחילו בשוגג בין שהתחילו במזיד וכדכתיבנא לעיל וגם מפי' הרמב"ם ז"ל למשנתנו משמע שלא כדעת הסובר שכל הי"ג תעניות ?אחרות אחת הוו ומיקרו הראשונות התחלה לשניות שהוא מפרש דמאי דקאמר בגמ' דהתחלה הויא אחת ר"ל שעה א' שז"ל אם התחילו אין מפסיקין ר"ל אם התחילו להתענות שעה אחת אין מפסיקין התענית אלא שמשלימין היום ואר"מ מודה היה שאין משלימין ר"ל שמתענין קצת היום ואוכלין בקצתו ע"כ ומינה דס"ל דמ"ד שלש ר"ל שלש שעות וא"כ שפיר משכחת שלש שעות התחלה בכל תענית ותענית וליכא לסיועי מינה מידי למ"ד דכולהו הי"ג תעניות אחדות א' ומתקרו הראשונות התחלה לשניות ויש לו להרמב"ם ז"ל הכרח לפירוש זה מדקתני שלש לשון נקבה וכן אחת לשון נקבה ולא קתני אחד שלשה לשון זכר וגם בלשון הירושלמי קאמר שתים אחת לשון נקבה דהיינו שעות ולא ימים שהם לשון זכר. אכן רש"י ז"ל נלע"ד שהרגיש בזה ולזה פי' שלש תעניות שני וחמישי ושני ע"כ. כלומר לעולם דשלש ואחת הוו ימים והאי דנקט שלש אחת לשון נקבה משום דקאי אתעניות שהם לשון נקבה וכדתנן בכולה מכלתין שלש תעניות שלש שניות וכו'. ובמה שסיים לפרש שני וחמישי ושני נשמר שלא אפרש דשלש ר"ל שתי תעניות ועתה

השלישית אתרמי בר"ח או חנוכה או פורים ויבא מכוון עם לשון הירושלמי דקאמר שתים במקום שלש קמ"ל דלא אלא שלש תעניות שלימות קאמר וגם לשון הר"ן מוכיח כן שפי' ר' אחא אמר שלש להתחיל להתענות ג' תעניות בחול ע"כ והויא סייעתא מינה למאן דסבר דכולהו י"ג תעניות הוי אחדות א' ושהראשונות מיקרו התחלה לשל אחריהם וכ"ש שניות לז' אחרונות דדמו טפי בחומרות אהדדי וכדמשמע מלישנא דמתני' פ"ק דקתני שהן י"ג תעניות על הצבור דמשמע שהן אחדות א'. אכן אני כבר פרשתי שם טעם אחר ליתור לשון אותה משנה ע"ש. וגם הרמב"ם ז"ל חזר בו ביד אשר עשה ופירש אחת יום אחד וז"ל בפ"א מהלכות תעניות אין גוזרין תענית בתחלה בר"ח או בחנוכה ופורים או בחולו של מועד ואם התחילו להתענות על הצרה אפי' יום אחד ופגע בהן יום א' מאלו מתענין ומשלימין היום בתענית ע"כ. וכן הוא ג"כ בלשון הטור סי' תי"ח כמו שהעתקתי לעיל. ויש לי מקום לשאול שאלה קטנה הגע עצמך שגזרו בתחלה בחמישי מהו מפסיקין או אין מפסיקין ונלע"ד דמכ"ש הוא ואין מפסיקין ויש לי כדמות קצת ראיה לזה שתמצא בגמ' שמביא שתי פסקות יחד ואלו הן אין גוזרין תענית על הצבור בתחלה בחמישי וכו' אין גוזרין תענית בר"ח וכו' ובתר הכי קאמר וכמה הויא התחלה רב אחא אמר שלש ר' יוסי אמר אחת ע"כ ואפשר להיות דבעיית וכמה הויא התחלה ותירוציה קאי ג"כ אריש דאין גוזרין תענית על הצבור בתחלה בחמישי דס"ל לתלמודא דואם התחילו אין מפסיקין דקתני סיפא קאי אתרוייהו באבי ולפי זה יתפרש ואם התחילו להתענות בתחלה בחמישי אפי' שעה אחת אין מפסיקין והא כדאיתיה והא כדאיתיה וה' יורנו דרכי אמת בתורתו וינחנו במעגלי צדק למען שמו וקדושתו אמן:

בסוף לשון ר"ע ז"ל אלא מתענין ומשלימין. אמר המלקט כחכמים דאמר רב דס"ל הכי וכתבו תוס' ז"ל הא דקפסיק הלכה מתענה ומשלים אר"ח קאי דאי אחנוכה ואפורים אינו יכול להתענות דיום משתה ושמחה כתיב ע"כ: ומוכח מס"פ בכל מערבין דחכמים היינו ר' יוסי וכתבו שם תוס' ז"ל מודה היה שאין משלימין משמע דלרבנן דפליגי עליה סברי דאפילו מפסיקין ולקמן בגמ' אמרינן זו דברי ר"מ שאמר משום רבן גמליאל אבל חכמים אומרים מתענה ומשלים אלמא אדרבא דלרבנן משלימין ושמא הנהו חכמים דפליגי אדר"מ סברי דמשלימין והכא ה"ק מודה לרבנן דפליגי ארבן גמליאל והנהו סבירא להו דמפסיקין ע"כ:

פרק ג

משנה א

סדר תעניות האלו האמור וכו'. ה"ר שמשון ז"ל ברפ"ט דמסכת שביעית קרי ליה להאי פירקא דחסידי והכי נמי מתקרי בין הפוסקים ז"ל והטעם ידוע. ובגמ' א"ר יוחנן לא שנו אלא בזמן שהמעות בזול ופירות ביוקר אבל מעות ביוקר ופירות בזול מתריעין עליהם מיד דא"ר יוחנן נהירנא כד הוו קיימי ד' סאין בסלע והוו נפישי נפיחי כפן בטבריא מדלית איסר. ובגמ' פריך ורמינהי רביעה ראשונה ושניה לשאול שלישית להתענות וקשיין אהדדי דממתני' מדקתני סדר תעניות ברביעה ראשונה משמע דמרביעה ראשונה מתחילין להתענות ומשנינן דברביעה ראשונה דקתני הכא במתני' בשביל רביעה ראשונה כשעברה מכל וכל כגון רביעה ראשונה שניה ושלישית דשלש זמנים של רביעה דכולה יורה קרי לה תנא הכא רביעה ראשונה:

ששינו מתריעין עליהם מיד. גמ' אמר רב נחמן דוקא נשתנו אבל יבשו לא פשיטא לא צריכא דאקון פי' לאחר שעלו בקנה נתייבשו מהו דתימא הואיל ועלו בקנה ולא נתבשלו כל צרכן ליבעי התרעה קמ"ל דאקנתא לאו מילתא היא כן פירשו תוס' ז"ל. ורש"י ז"ל פי' עוד שני פירושים והלשון השני קרוב לזה ע"ש: ובערוך נראה דגריס שֶׁשָּׁנוּ שפירש שנו כמשו ושערורה תרגמו תימה ושנו וביד פ' שני דהלכות תענית סי' ט"ז וסוף הפרק. וכתב הר"ן ז"ל האי מתריעין דתנן סתמא בכולה מתני' מתריעין ומתענין קאמר דמדאמרינן בפ"ק דתעניות האחרונות יתירות על הראשונות שמתריעין בהן משמע דבכל מקום שאמר סתם מתריעין מתענין ומתריעין קאמר אא"כ פירש התנא דהתרעה בלא תענית קאמר כר' עקיבא דאמר לקמן בפירקין מתריעות ולא מתענות או שהענין מוכיח בעצמו דבהתרעה בלא תענית קאמר כדתנן בפירקין על אלו מתריעין בשבת שלפי שהדבר ידוע שאסור להתענות בשבת ממילא משמע דכי תנן מתריעין בלא תענית קאמר והך התרעה נמי בעננו היא ולא בשופר כדאמרינן בספ"ק במאי אילימא בשופרות שופר בשבת מי שרי אבל כל שאין הענין מוכיח בעצמו מסתמא כל היכא דתנן מתריעין מתריעין ומתענין קאמר דצמחים ששנו מתריעין עליהם לפי שאינו דבר שסובל מתון וכו' ולפיכך גוזרין תעניות בתחלה כחומר ז' תעניות אחרונות דהיינו בהתרעה וכן כשפסקו גשמים כו' ולפיכך מתענין ומתריעין עכ"ל ז"ל. ול"ג במתני' ואומרים עליהם עננו בטור א"ח סי' תקע"ה. וז"ל שם מתריעין מיד שמתענין ב' ה' ב' ונוהגין בהן כל חומר שבעה אחרונות ע"כ וכתב שם בית יוסף דנפקא ליה מדתניא בגמרא מתריעין על האילנות בפרוס הפסח וכו' ואיזהו מיד שלהן בה"ב ומשמע דכללא הוא לכל היכא

דקתני מתריעין מיד דבה"ב קאמר ומשמע דה"ק רבינו יעקב בעל הטור ז"ל אין גוזרין שש תעניות בלא התרעה ואח"כ שבעה בהתרעה כמו שעושין בשלא ירדו כלל מיד אלא מתחילין להריע וממילא משמע דנוהג בהן כל חומר שבעה אחרונות והנראה שהוא דעת רבינו אבל הרמב"ם ז"ל בפ' שני במקום מתריעין כתב מתענין וזועקין נראה שהוא מפרש דמתריעין דתנן בפה הוא ולא בשופר וממילא משמע דלדידיה אין נוהגין בהן חומר תעניות אחרונות ולפיכך כתב בפ"ג שאין גוזרין תענית כגון צום כפור אלא בגלל המטר עכ"ל ז"ל. עוד כתוב שם בשם תשובת הרשב"א ז"ל דמה ששנינו מתריעין מיד לא אמרו אלא כששינו מחמת מכה אחרת בשדפון וכיוצא בו וכן פי' הראב"ד ז"ל וכן נראה ג"כ מדברי הרמב"ם ז"ל אבל אם אמרת שגם כשירדו גשמים ושינו זרעים לאחר מכאן מחמת עצירת גשמים שמצאת להרמב"ן ז"ל שגם על זה מתריעין ומוסיפין ברכות כמו שנתקנו בז' אחרונות אני אומר כבר הורה זקן שאין משיבין את הארי אלא שאני לא ראיתי לו כן בשום מקום עכ"ל:

משנה ב

ירדו לצמחים כו'. בהלכות תענית פ' שני סי' ט"ז י"ז:

אבל לא לבורות שיחין ומערות. משכחת לה דאתיא ברזיא פי' בכח וגם בנחת ומיהו לא אתיא טובא. ובגמ' מייתי ברייתא דקתני בה נמי ירדו לבורות שיחין ומערות אבל לא לזה ולזה ומפ' בגמ' דמשכחת לה כגון דאתיא בשפיכותא פי' בכח גדול יותר מדאי דאינה טובה לא לזה ולא לזה. ובטור א"ח שם ולא הביא ברייתא זו גם ליתה לא בהרי"ף ולא בהרא"ש ז"ל:

משנה ג

על עיר אחת אמטיר ועל עיר אחת לא אמטיר. גמרא אמר רב יהודה אמר רב ושניהם לקללה פי' רש"י ז"ל אקרא קאי דשניהם לקללה אותה שימטיר עליה רוב גשמים שמקלקלין את התבואה ואותה שלא ימטיר עליה אין גשמים ואין תבואה גדלה וחלקה אשר לא תמטיר עליה פי' העב שהעב בלשון נקבה דכתיב והנה עב קטנה ככף איש עולה מים ע"כ:

וכל סביבותיה מתענות. כדי להשתתף בצרתם ולבקש רחמים עליהם כשם שמתענות בעיר אם יש בה דבר או מפולת כדאיתא בסמוך שאינו אלא להשתתף בצרתם שהרי אינה מכה מהלכת ומיהו אין מתריעות:

ר' עקיבא אומר מתריעות ולא מתענות. כמו ימי ר"ה ואע"פ שבכל מקום סתם מתני' מתריעין מתריעין ומתענין קאמר סביבותיה ס"ל לר' עקיבא דמתריעין ולא מתענין כיון

שאין הצרה שלהן והיינו דאמרינן בירושלמי וכל סביבותיה מתענות ולא מתריעות שכן מצינו בר"ה שמתריעין ולא מתענין פי' אם היתה הצרה עליהם הכל מודים שמתענין ומתריעין אבל מפני שאין הצרה עליהם הן דומין לר"ה ויה"כ שהם ימי בקשת רחמים למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה הר"ן ז"ל. ומצאתי כתוב בפי' ה"ר יהונתן ז"ל ור' עקיבא ס"ל דהתרעה בעינן היא שאומרים שש מי שענה ומשום הכי חמיר עליה התרעה שהיא תוספת תפלה מתענית לבדו ע"כ:

משנה ד

וכן עיר שיש בה דבר וכו'. ר"פ שני דהלכות תענית וסי' ה' ובטור א"ח כולה מתני' עד סוף סי' ז' בסי' תקע"ו:

בפי' ר"ע ז"ל קודם לשון המתחיל בכל מקום צריך לכתוב שם סימן ההא ולמחוק אותה מן הלשון שלאחריו:

עיר המוציאה ת"ק. ועיר המוציאה אלף ות"ק רגלי ויצאו ממנה ט' מתים לכל חמש מאות שלשה מתים בשלש' ימים הרי זה דבר ביום א' או בארבעה ימים אין זה דבר וכתב הרמב"ם ז"ל שאין בחשבון הזה הנשים כו' ובית יוסף כתב שם בסימן תקע"ו דנראה לו שמהירושלמי למד כן דגרסינן התם בתים שאמרו בריאים ולא מרועעין ודכוותה בחורים ולא זקנים וכי היכי דממעט זקנים יש למעט קטנים וכן יש למעט נשים לפי שהן חלושות המזג ע"כ. ומשמע בגמ' דדבר לא הוי מכה מהלכת אלא היכא דשיירות מצויות מאותה העיר שהדבר בה ודוקא מח"ל לח"ל אבל מא"י לח"ל מתענין אע"פ שאין שיירות מצויות משום טעמא דאם גבירה לוקה שפחה לא כ"ש ופי' הר"ן ז"ל דוקא כשהמכה של הדבר בכל א"י אז מתענין גם בח"ל מטעמא דאמרן אבל אם היתה במקצתה השאר מתריעין ומתענין מפני שהיא מכה מהלכת אבל בח"ל ואפי' סוריא אין מתענין כלל ולא מתריעין דהא איכא גבירה דאינה לוקה ושפחה תנצל עם הנצולים ע"כ. מלות הרי זה דבר פחות מכאן אין זה דבר מחקם הה"ר יהוסף ז"ל:

משנה ה

מתריעין בכל מקום. וכתב הר"ן ז"ל מתריעין בכל מקום מתריעין ומתענין קאמר כמו שכתבתי למעלה וכן דעת רש"י והרמב"ן ז"ל אבל הראב"ד ז"ל שכל מקום ששנינו סתם מתריעין התרעה בלא תענית קאמר חוץ מעיר שלא ירדו בה גשמים ועיר שיש בה דבר או מפולת ששנינו בהן בפירוש מתענות ומתריעות והוא ז"ל אומר שכששנינו על אלו מתריעין בכל מקום הני נמי ההתרעה בלא תענית ואמרינן דאתיא כר' עקיבא דאמר בסביבותיה מתריעות ולא מתענות דמפני שהיא מכה מהלכת בכל מקום הוו אפי'

המקומות הרחוקות כסביבותיה דמתריעות ולא מתענות לר' עקיבא אבל באותה העיר שהצרה בתוכה לעולם מתענין ומתריעין ומתני' דקתני מתריעין בכל מקום דוקא קתני דהוו כל מקום כסביבותיה אלא שקשה לדבריו מאי דתנן בתר הכי מעשה שירדו זקנים מירושלם לעריהם וגזרו תענית על שנראה כמלא פי תנור שדפון באשקלון ולר' עקיבא לא היה להם לגזור תענית אלא להתריע בלבד ואפשר דהני זקנים דגזרו תענית ס"ל דסביבותיה מתענות ואפ"ה לא הוי מעשה לסתור דעיקר הכונה היא ללמוד שכל מקום במכות כסביבותיה דמי דמש"ה גזרו תענית זקנים שירדו מירושלם לעריהם על שנראה כמלא פי תנור שדפון באשקלון שהיא סוף הגבול כדאמרינן בגיטין מאשקלון לצפון ואשקלון כצפון ומדרבנן נשמע לר' עקיבא זו היא שיטת הראב"ד ז"ל אבל הראשונה יוחר מחוורת עכ"ל הר"ן ז"ל:

על השדפון וכו'. ביד ר"פ שני דהלכות תעניות. ומדבריו ז"ל אשר שם נראה דירקון נמי הוא בתבואה אכן רש"י ז"ל פי' שדפון בתבואות ירקון חולי ע"כ:

ועל הארבה. תוס' פ' מרובה (בבא קמא דף פ') ונראה שהם ז"ל היו גורסין על הארבה ועל החסיל ועל הגובאי שהקשו שם עלה דמתני' דקתני דמתריעין על הגובאי מההיא ברייתא דקתני התם לא היו מתריעין על הגובאי אלא צועקים ותרצו דהתרעה דגובאי דהכא מיירי בפה א"נ דהכא במתני' בגובאי המזיק לשדות דומיא דארבה וחסיל וגובאי דברייתא במזיק לבני אדם דומיא דצרעים ושלוח נחשים כן פי' ר"י עכ"ל ז"ל אח"כ מצאתי בהרמב"ם ז"ל שם פ' שני סי' י' שכתב ועל הגובאי בכל שהוא אבל על החגב אין מתענין עליו ולא מתריעין אלא זועקין בלבד ע"כ. וכתב שם המגיד משנה ועל הגובאי בגמ' ברייתא על הגובאי בכל שהוא ר"ש בן אלעזר אומר אף על החגב וקיימא לן כת"ק ובריתא זו היא שם בגמ' ראש הפרק ואיתה נמי בתוספתא ומ"מ אפשר בדוחק לומר שעליה כוונו תוס' ז"ל:

ועל החסיל וכו'. בברייתא בגמ' מסיים בה ר' עקיבא אומר על השדפון ועל הירקון בכל שהוא ארבה וחסיל אפילו לא נראה בא"י אלא כנף אחד פי' עוף אחד של כל אותו מין מתריעין עליהם ופי' רש"י ז"ל שדפון וירקון כיון שנראה כל שהוא מתריעין ומלא תנור דמתני' להתענות קאמר א"נ מעשה היה כך ע"כ. ירושלמי למה נקרא שמו חסיל שהוא חוסל את הכל ולמה נקרא שמו גובאי דו גאבי דינא דמאריה לא סוף דבר חיה רעה אלא אפילו בהמה רעה כבר היו שנים בארץ ישראל חמור נושך וממית שור נושך וממית לא סוף דבר חרב של מלחמה אלא אפילו חרב של שלום שכבר עשתה רושם בימי יאשיהו ע"כ:

משנה ו

כמלא פי תנור. משמע מן הגמרא דגרסינן על שנראה כמלא תנור וכן עיקר וכן כתוב במגיד משנה פ' שני דהלכות תעניות סי' י"א כמלא תנור ובגמ' מפרש כמלא פי תנור ע"כ. וז"ל הגמ' עם פירושה איבעיא להו כמלא תנור תבואה או דילמא כמלא תנור פת ת"ש דקתני בברייתא כמלא פי תנור משמע דהיינו פת דאילו תבואה לא מציא קיימא על פי התנור ועדיין תיבעי לך כמלא עיגול פי תנור דהיינו שורה של לחם סביבות פי התנור או דילמא כי דרא דריפתא ואהדר ליה לפומיה דתנורא שורות שורות של לחם זו למעלה מזו עד פי התנור ע"כ. בפי' ר"ע ז"ל הלשון המתחיל לעריהם צריך להקדימו ללשון המתחיל כמלא פי התנור: וכתוב בבית יוסף שם סימן תקע"ו בשם הרב המגיד דלמלא פי תנור קרי בברייתא כל שהו לפי שהוא דבר מועט וכך צ"ל לדעת הרמב"ם והרב בעל הטור ז"ל. אכן רש"י ז"ל פי אברייתא שדפון וירקון כיון שנראה כל שהוא מתריעין ומלא תנור דמתני' להתענות אי נמי מעשה שהיה כך היה ע"כ. וכתבתיו כבר במתני' דלעיל:

ועוד גזרו תענית למחר על שאכלו זאבים וכו'. כך הגיה ה"ר יהוסף ז"ל. גרסינן בגמ' וגם בפרק ר' ישמעאל דמנחות דף ס"ט אמר עולא משום ר"ש בן יהוצדק מעשה ובלעו זאבים שני תינוקות בעבר הירדן ובא מעשה לפני חכמים וטהרו את הבשר שהקיאו דרך בית הרעי מפני שנתעכל במעי הזאבים וטמאו את העצמות דלא מיעכלי ושמא שני מעשים הוו:

אלא על שנראו. גרסינן וכתוב שם בבית יוסף ומשמע דלא פליגי ת"ק ור' יוסי אלא בעובדא היכי הוה אבל לד"ה נראו אע"פ שלא אכלו מתענין וגם מתריעין דהוי בכלל חיה רעה דקתני מתני' דמתריעין עליה וכך מפורש שם בברייתא עכ"ל ז"ל:

משנה ז

על אלו מתריעין בשבת. כלומר הכא דוקא מתפרשת התרעה בעננו ולא בתענית דתענית בשבת ליכא ומשמע שאין מתענין עליהו אפילו בחול מדאמרינן בגמ' ועל כולן יחיד רשאי לסגף עצמו בתענית שמא יצטרך לבריות ואין הבריות מרחמין עליו ע"כ ל"פ אלא ביחיד אבל בצבור משמע דאפי' ת"ק מודה דאין מתענין וא"כ קשה דסביבותיה אמאי לא ונ"ל דכיון דכל מתריעין השנוי במשנתנו היינו שני וחמשי ושני ולא רצופין וכדתניא בברייתא איזוהי התרעה שלהן שני וחמשי ושני ולפיכך כל שאין הסכנה בת יומה ככל השנויין לעיל בפירקין במתני' דעיר שיש בה דבר שיש להם איזה מתון גוזרין תענית על הצבור ב' ה' ב' אבל עיר שהקיפוה גוים וספינה המטרפת בים וכו' אם באנו להתענות

עליהם היינו צריכין להתענות תעניות רצופים לפי שסכנתם בכל יום ויום היא והצלתם צריכה שתהא נחפזת מאד ולפי שאי אפשר לגזור תענית על הצבור שאין מטריחין יותר מדאי לא ראו לגזור עליהם תענית כלל אפי' בחול אבל אמרו להתריע עליהם בבקשת רחמים בכל יום ויום ואפי' בשבת עד שיצאו מחזקת סכנה והיינו לישנא דאמרינן בגמ' ועל כולם יחיד רשאי לסגף עצמו בתענית לפי שכל המתענה על כיוצא באלו אינו מתענה בהפסק אלא ברציפה וסגוף הר"ן ז"ל. ואיתה למתני' בפ"ק דמכלתין דף י"ד וכמו שרמזתי שם. והתם פי' רש"י ז"ל גייס חיל וצרים עליהם ע"כ משמע מדבריו שגורס גייס בסמך. וביד פ' שני דהלכות שבת סי' כ"ד ובפ' שלישי סי' י"ב ובפ"א דהלכות תענית סי ו' ושם פ' שני סי' ג' ובטור א"ח סי' רפ"ח:

לעזרה אבל לא לצעקה. פי' צעקה תפלה שאין אנו בטוחין כ"כ שתועיל תפלתנו לזעוק עליהם בשבת רש"י והר"ן ז"ל. לישנא אחרינא לעזרה דקאמר ת"ק מתריעין דמשמע בקול רם א"ל ר' יוסי לעזרה שיהו מתפללין כל א' בביתו לעזרה בעלמא רש"י ז"ל. וז"ל הערוך לעזרה פי' כל אחד מהן מתפלל בפני עצמו אבל אין עושין כינופיא פי' אחר לצעקה אין אומרים עננו כל הצבור ביחד פי' אחר לעזרה מתפללין להקב"ה כדי לעוזרן ולהצילן אבל לא לצעקה אין מתפללין להקב"ה שלא להראותן צרה כמו שראו אנשי אותה ספינה פי' אחר לעזרה מתריעין שיבא להן עזרה ע"כ:

שמעון הַתֵּימָנִי. בנקודת חיר"ק תחת התי"ו של תימני ובנקודת שו"א תחת המ"ם דמתמנת היה כדכתיב שמשון חתן התמני מתמנת כן פי' רש"י ז"ל בפ' שני די"ט דף כ"א אבל כאן פירש הוא והר"ן ז"ל בקיצור כלשון שהעתיק רבינו עובדי' ז"ל. וכתב עוד רש"י ז"ל ספ"ק דסנהדרין שמעון התמני תלמיד היה ולא נסמך ולא בא לכלל זקנה ובגמרא בברייתא ר' חנן בן פטום תלמידו של ר' עקיבא משום ר"ע אומר אין מתריעין על הדבר כל עיקר ואפילו בחול דגזרה היא וכתב הר"ן ז"ל פשטינן בגמ' דאפי' בחול לא הודו לו שיתריעו ולא שיתענו ומיהו אותה העיר מתענה ומתרעת וכל סביבותיה מתענות ולא מתריעות לדידן דקיימא לן כרבנן דפליגי אדר' עקיבא ע"כ. וכן הוא בפי' הרמב"ם ז"ל וגם ביד ר"פ שני דהלכות תעניות ולפי זה נראה דמה שכתוב בפי' ר"ע ז"ל ולא הודו לו חכמים להתריע על הדבר בשבת אבל בחול מתריעין ר"ל בעיר שהדבר בה:

משנה ח

שלא תבוא וכו'. ביד רפ"א דהלכות תענית וסי' ד' ובטור א"ח סי' תקע"ז ומצאתי בפי' לה"ר יהונתן ז"ל על כל צרה שלא תבוא על הצבור כלומר אם יסכימו הצבור להתענות

חדש אחד על כל צרה שלא תבוא על הצבור ביום הראשון יתריעו בשופרות ובשש מי שענה לפי שחמור הראשון מן האחרון ע"כ:

חוץ מרוב הגשמים. גמ' מ"ט א"ר יוחנן לפי שאין מתפללין על רוב הטובה שנאמר הביאו את כל המעשר וגומ' מאי עד בלי די אמר רמי בר רב יוד עד שיבלו שפתותיכם מלומר די. ואמר רמי בר רב יוד ובגולה פי' בבל שהיא מצולה מתריעין על רוב גשמים שלא ירדו שלא יהו בתיהם קבריהם ותניא נמי הכי וביד שם פ' שני סי' ט"ו:

חוני הַמְעֻגָּל. בנקודת שו"א תחת המ"ם של מְעֻגָּל ובפת"ח תחת העי"ן ובציר"י תחת הגימ"ל וכן נקד הר"מ דילונזאנו ז"ל. ושמעתי שנקרא כן על שם אומנותו כמו היה מעגל במעגילה דבפ"ק דמועד קטן ולי נראה על שם המעשה הזה שעג עוגה וכו' אח"כ מצאתי בר"פ שתי הלחם שפי' רש"י ז"ל מעגל צירקלא כדקרינן חוני המעגל על שם עג עוגה ע"כ. וכן ג"כ פי' בספר יפה [מראה] מעגל ע"ש עג עוגה:

ועג עוגה. פירושו רשם רושם עגול כמו ואין עושין עוגיות לגפנים דברפ"ק דמסכת מועד קטן. ולשון הר"ן ז"ל עוגה גומא גדולה כמו עוגה גדולה עגולה ורש"י ז"ל בפי' מגלת רות פי' תעגנה לשון איסור כלא כמו עג עוגה לעמוד בתוכה ויש פותרין לשון עיגון ולא יתכן שא"כ היה לו לינקד הנון דגש או לכתוב שני נונין ע"כ:

אמר להם צאו והכניסו תנורי פסחים. ירושלמי הדא אמרה ערב פסחים היה ותני כן בעשרה (נ"א בעשרין) ביה. צמון כל עמא למיטרא ונחת לון:

התפלל ולא ירדו גשמים. א"ר יוסי ב"ר בון על שלא בא בענוה ע"כ:

התחילו גשמים מנטפין. אמרו לא באו אלו אלא להתיר נדרו של זה:

ירדו בזעף. תני שמואל כמפי הנוד: ועיין בפי' ירמיה לרבנו ה"ר משה אלשיך ז"ל סוף סימן י"ד ובספר חן טוב פ' מטות דף רנ"ה ורנ"ו:

אם נמחית אבן הטועין. סמ"ג עשין סימן ע"ד נראה דגריס אבן הטוען שפירש נקראת אבן טוען שטוענין עליה ענין האבדות ע"כ וכן הוא במציעא בגמ' ד' כ"ח. ופי' ה"ר יהונתן ז"ל שהיתה כ"כ גבוהה שכשהגמל ורוכבו עובר תחת הצור ההוא נראה בעיני העומד על הצור ההוא כאילו הוא פחות מחגב משום הכי נקטו שהוא דבר שאי אפשר אלא א"כ היה מבול על כל העולם ע"כ. בפי' ר"ע ז"ל אבן היתה בירושלם וכו' אמר המלקט כך הוא לשון רש"י ז"ל אבל לשין הרמב"ם ז"ל ברפי"ג מהלכות גזלה ואבדה חוץ לירושלם:

שלח לו שמעון בן שטח. ברכות פ' מי שמתו דף כ' ואמרי' התם שמצינו ששנינו במשניות שמנדין על שלשה אחד המגיס דעתו כלפי מעלה לשאול כל צרכיו כגון הא דתנן הכא ואידך המספר אחר מטתן של תלמידי חכמים כגון ההיא דתנן בפ"ה דעדויות

שנידו לעקביא בן מהללאל מפני שנגע בכבוד שמעיה ואבטליון ואידך המזלזל בנטילת ידים כגון ההיא דתנן נמי התם ואת מי נידו את אלעזר בן חנוך שפקפק בטהרת ידים אבל תנורו של עכנאי דבפ"ה דכלים הברכה שברכו לר' אליעזר לא תנן לה בהדיא במתני' ואשכחן נמי בברייתא דתודוס איש רומי הנהיג את בני רומי לאכול גדיים מקולסים בלילי פסחים ושלחו לומר לו אלמא תודוס אתה ומהנה ת"ח מנכסיך גוזרנו עליך נדוי שאתה מאכיל את ישראל קדשים בחוץ ואיתה נמי בירושלמי ר"פ ואלו מגלחין:

גוזרני עליך נדוי. משום דחייב חכם לנדות על כבוד הרב וכ"ש על חלול השם טור י"ד סי' של"ד. ויש גורסין אלמלא חוני אתה צריך אתה לנדות וכן הוא בירושלמי וכן הוגה במשנת החכם הר"ר יהוסף אשכנזי ז"ל וכך הגיה שלח לו שמעון בן שטח צריך אתה להתנדות אבל מה וכו' והשאר מחקו:

מתחטא. פי' בערוך לשון עינוג ות"י הילדים רכים טלייא מחטיין ורש"י ז"ל פי' בבכורות פ' מעשר בהמה (בכורות דף נ"ז) גבי כנף רננים נעלסה נוטריקון נושא עוֹלֶה ומתחטא פי' מורידה בנחת בקנה ומתחטא לשון ירידה וחברו במסכת תענית בן המתחטא לפני אביו אלא שבפירושיו שבכתיבת יד אינו מפורש כך שמאותו עלה עד סוף אותה מסכתא אינו מכוון פי' שבדפוס עם פירושו שבכתיבת יד [*) עיין בספר מזבח כפרה.]. ומפירושו שבכתיבת יד העתיק ר"ע ז"ל שם בפירוש המשניות. ובמנחות פ' ר' ישמעאל פי' רש"י ז"ל ונתחטא ומירידו והאי חטוי דבר יוכני לשון הורדה כדתנן ביומא התחיל מחטא ויורד ע"כ וכן פירשו שם ג"כ תוס' ז"ל וכתבו שם וי"מ לשון טיול כמו בן המתחטא לפני אביו ע"כ. עוד פי' רש"י ז"ל כאן מתחטא לשון חטא כלומר הוי הולך וחוטא ע"כ.

בפי' ר"ע ז"ל מתחטא מתגעגע וכן הוא בפי הרמב"ם ז"ל. בתרגום ואשעה בחוקיך תמיד אשכחן ואגעגע באורייתך. ובגמ' בברייתא תניא אמר להן אע"פ שאין מתפללין על רוב הטובה אעפ"כ הביאו לי פר הודאה והביאו לו וסמך שתי ידיו עליו ואמר לפניו רבש"ע עמך ישראל אינם יכולין לקבל לא רוב טובה ולא רוב פורענות י"ר שיפסקו גשמים ויהא ריוח בעולם מיד נשבה הרוח ונתפזרו העבים ויצאו העם לשדה והביאו להם כמהין ופטריות והפר הקריבו שלמים. גרסי' בירושלמי א"ר יודן גיריא פי' הוא רבי יהודה בן גרים הדין חוני המעגל בר בריה דחוני המעגל הוה סמיך לחרבן בית מוקדשא נפק לטורא לגביי פעליי עד דו תמן נחת מיטרא עאל ליה למערתא מן יתיב נם ודמך ליה ועבד שקיע בשנתיה שובעין שנין עד דחרב בי מוקדשא ואתבני זמן תניינות לסוף שבעין שנין אתער משנתיה נפק ליה ממערתא וחמא עלמא מיחלף זוויי דהוו כרמין עבידא זיתין זוויי דהות זיתין עבידא זרעו שאל ליה למדינתא אמר לון מה קלא בעלמא אמרו ליה

ולית את ידע מה קלא בעלמא א"ל לא אמרין ליה מאן את א"ל חוני המעגל א"ל שמענא דהוה עייל לעזרה והיא מנהרא עאל ואנהרת וקרא על גרמיה בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים ע"כ. אכן בתלמוד שלנו לא משמע דהוו תרי חוני המעגל חד בסוף בית ראשון ובתחלת בית שני וחד בבית שני בימי שמעון בן שטח רק א' והוא בימי שמעון בן שטח שמספר מעשה שישן שבעים שנה בגוונא אחרינא עיין עליו: ולדעת הירושלמי צ"ע אמאי נקרא הראשון ג"כ המעגל ושמא שגם הוא עג עוגה והתפלל על הגשמים:

משנה ט

היו מתענין וכו' ביד פ"א דהלכות תעניות סי' י"ו. וכתב שם וכן אם היו מתענין על צרה ועברה או על גזרה ובטלה אם קודם חצות לא ישלימו ואם אחר חצות ישלימו. ומדבריו שם משמע דדוקא בתעניות צבור אמרינן לא ישלימו שאין מטריחין על הצבור אלא כפי הצורך בלבד אבל היחיד תניא לעיל בפ"ק דעל כל הצרות מתענה ומשלים כל הימים שנדר אע"פ שכבר נענה מן הצרה ההיא והיינו דקתני לה הכא בלשון רבים היו מתענין לא ישלימו והראב"ד ז"ל חלק עליו שם בהשגות קיצור מהר"ן ז"ל בפ"ק דתעניות דף רס"ז. ובטור א"ח סי' תקע"ה כתוב ואם התחילו לירד קודם חצות לא ישלימו אותו היום ע"כ. דמשמע מלשונו ז"ל דכיון שהתחילו לירד קודם חצות אע"פ שלא גמרו לירד לעומק הארץ החרבה טפח והבינונית ב' טפחים והעבודה ג' טפחים עד אחר חצות אעפ"כ מפסיקין דאי לא תימא הכי למה שינה לשון המשנה ואי אפשר לומר כוונתו ז"ל לומר שכיון שהתחילו לירד מפסיקין מיד דא"כ מאן לימא לן שיהיו נמשכין עד כדי שיעור מים הצריכין לקרקע אלא נראה שכוונתו לומר שכיון שהתחילו לירד קודם חצות אע"פ שלא השלימו לירד לעומק הקרקע כראוי לה עד אחר חצות אעפ"כ מפסיקין אע"פ שכבר עבר רובו של יום בקדושת תענית אין חשש דאיגלאי מילתא למפרע שכבר נענו לגמרי מקודם חצות ומפסיקין כדי שיאמרו הלל הגדול בכרס מלאה ואעפ"כ נראה שאם קצת יחידים ירצו להשלים תעניתם אין מוחין בידם ואומרים הלל הגדול עם שאר כל הצבור כך נלע"ד ואיתה קצת מינה בירושלמי פ' קונם:

קודם הנץ החמה לא ישלימו וכו'. ר"מ ס"ל הכי בברייתא ור' יודה ס"ל כר' אליעזר וטעמא משום דחצות זמן אכילה הוא מחצות ואילך חל התענית כיון שלא סעדו בשעת סעודה ור' יוסי אומר קודם ט' שעות לא ישלימו לאחר ט' שעות ישלימו שכן מצינו באחאב מלך ישראל שהתענה מתשע שעות ולמעלה שנאמר הראית כי נכנע אחאב וגו' פי' רש"י ז"ל כלומר שאין לך אדם בעולם שאין תעניתו חל עליו מט' שעות ואילך אפי' בני מלכים שדרכן לאכול בט' שעות שעד שלש שעות הן ישנים במטותיהן ושוהין שש

שעות ואוכלין וכדאמרינן בפסחים אפי' אגריפס המלך שרגיל לאכול בט' שעות ביום לא יאכל עד שתחשך ואחאב לא תלה תעניתו אלא מט' שעות ואילך ועד ט' שעות היה יכול לאכול שלא גמר בדעתו להתענות אלא שבא אליהו אותו היום שנכנס בכרם נבות היזרעאלי ואמר לו הרצחת וגם ירשת וגו' ילקקו הכלבים וגו' וכתיב ויצם שהתענה אותו היום ע"כ ובירושלמי אחר חצות ישלימו שכבר עבר רובו של יום בקדושה פי' בספר כל בו סוף סי' ס"א כלומר שהתחיל התענית שקודם חצות אין אדם מרגיש בתענית ע"כ:
ובאו בין הערבים וקראו הלל הגדול. וכשיורדין גשמים בלא תענית מברכין ואילו פינו אבל כשיורדין ע"י תענית כיון שצריכין לומר הלל הגדול ולברך אחריו אין צריך ליחידים לברך ואילו פינו החכם ר' דוד ב"ר ראובן והראב"ד ז"ל כתב דמשיצא חתן לקראת כלה מברכין ואילו פינו ובין הערבים אומרים הלל הגדול. ובירוש' במתני' כתוב איזהו הלל הגדול הודו לאלהי האלהים וגו'. ודומה כי הוא טעות שם שהרי שם בתלמוד פליגי אמוראי עלה איזהו הלל הגדול וכו' גם בפ' תמיד נשחט גם בתלמוד שלנו ס"פ ערבי פסחים. אבל ראיתי שהוגה האי איזהו הלל הגדול במשנת החכם הר"ר יהוסף אשכנזי ז"ל וזה כל לשונו וקראו הלל הגדול איזהו הלל הגדול הודו לאלהי האלהים הודו לאדני האדונים. ס"א הודו לה' כי טוב הודו לאלהי וכו'. ס"א לאלהי האלהים כל"ח ע"כ ותימה הוא בעיני. ותו שאח"כ מצאתי בתשובות הרשב"א ז"ל סימן ת"ג וז"ל שאלת עוד הלל הגדול שחייבו לומר כשירדו גשמים קודם חצות אם הוא אותו הלל הגדול דאמר רב יהודה בפסחים דהיינו מהודו לה' עד על נהרות בבל שהרי שם בתענית לא פירשו איזהו הלל הגדול. תשובה זהו ודאי אותו שאמרו שם שאל"כ היה להם לפרש כאן כמו שפירשו שם אלא שאמרו שם וכאן הלל הגדול ופירשוהו שם הוא הוא ודאי וכן כתב הראב"ד ז"ל הלל הגדול הודו וכו' עד הסוף וטעם הלל הגדול משום דכתיב ביה נותן לחם לכל בשר כל"ח ע"כ. ועיין במ"ש בפ' תמיד נשחט סוף סי' ז'. גם החכם הר"ר שמואל יפה ז"ל מצאתי שכתב בספר יפה מראה בפ' תמיד נשחט ששבוש הוא לשנות במשנה מן הטעם שכתבתי ע"ש:

פרק ד

משנה א

בשלשה פרקים וכו'. עד סוף סי' ה' ביד פ' ששי דהלכות כלי המקדש ועי' מ"ש בשמו לקמן סוף סי' ד' ומייתי לה בגמ' פ' יום הכפורים (יומא דף פ"ז) ובירושלמי פ' תפלת השחר ירושלמי את שמע מינה תלת את שמע מינה שמתענין במעמדות ושמתפללין

ארבע ואין נשיאות כפים בלילה אלא ביום וישא את כפיו ואל יתפלל מצאנו תפלה בלא נשיאות כפים ולא מצאנו נשיאות כפים בלא תפילה תני זו דברי ר"מ ע"כ ובבבלי פליג עליה ר' יהודה דשחרית ומוסף יש בהן נשיאות כפים דכיון דכל יומא לא שכיחא שכרות לא גזרינן מנחה ונעילה אין בהן נשיאות כפים דכיון דכל יומא שכיחא שכרות גזרינן ודכ"ע מיהא כהן שכור אסור בנשיאות כפים דאמר ריב"ל משום בר קפרא למה נסמכה פרשת כהן מברך לפרשת נזיר לומר מה נזיר אסור ביין אף כהן מברך אסור ביין. וביד רפי"ד דהלכות נשיאות כפים פסק כר' יוסי כמו שכתב רעז"ל:

נעילת שערים. אפליגו בה בירושלמי דברכות פ' תפלת השחר אי נעילת שערי שמים והיינו עם חשכה כשכבר הוא לילה שנועלין אותם לעת ערב בגמר תפלה אי נעילת שערי היכל שבמקדש פי' שנועלין אותם אחר הדלקת הנרות והיינו עם שקיעת החמה כשחמה היא בראשי האילנות ומוכח התם שאין בין זה לזה אלא שיעור תפלה למי שמאריך בתפלתו וסוגיין דגמ' מוכח כמ"ד נעילת שערי היכל דאמרינן כיון דמצלו לה סמוך לשקיעת החמה כתפלת נעילה דמיא הר"ן ז"ל וכתב רש"י ז"ל ונוהגין היו להתפלל תפלת נעילה בכל תעניותיהם כדרך שמתפללין ביום הכפורים ע"כ ועיין בפי' הר"ן ז"ל שהכריח שבשבע אחרונות ודאי היו אומרים תפלת נעילה ושמשמע ודאי שג"כ באמצעיות וכו' ויש שלמדו שמתפללין תפלת נעילה אף בראשונות מתעניות של מעמדות וכו' ע"ש. וכתב עוד שם שיש לו הוכחה בחדושיו שאנשי מעמדות אף באותן שני ימים שלא היו מתענין היו מתפללין תפלת נעילה ע"כ: וביד פ"א דהלכות תפלה סי' ז' ובטור א"ח סי' רפ"ו וסי' תרכ"ג:

משנה ב

אלו הן המעמדות לפי וכו' **תשמרו** ומפרש בגמ' דהכי קאמר אלו הן המעמדות דלקמן וטעמא מאי תקון מעמדות לפי שנאמר וכו' וכתוב בבית יוסף לפי שנאמר צו וגו' וסופו תשמרו לכל ישראל צוה וא"א לכל ישראל כולן שיהיו עומדין בעזרה בשעת קרבן ע"כ: (הגהה מצאתי כתוב בפי' סכ"י ישן לה"ר יהונתן ז"ל בפ' סדר תעניות כיצד וז"ל אנשי מעמד הם ישראל שהיו עומדין בירושלם על הקרבנות כשהיו מקריבים דהיאך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו וכתיב דבר אל בני ישראל וכו' תשמרו להקריב לי במועדו לישראל מצוה שיעמדו על הכהנים ויעשו אותה להתעסק בקרבנות לפיכך כשם שהכהנים היו חלוקים לכ"ד משמרות כמו כן הלוים לומר שירה כמו שמפורש בדברי הימים וכמו כן היו ישראל נחלקים כל שבט ושבט לכ"ד משמרות כנגד כהנים ולוים כלומר שאם היה בכל שבט ושבט כ"ד אלף האלף האחד עולה עם משמר יהויריב והאלף

השני כנגד ידעיה וכן כולן היו מכירין הכהנים הידועה לאותה שבת כשהיה עולה משמר יהויריב עולה עמו י"ב אלף מישראל אלף מכל שבט ושבט בקביעות תדירה (דאילו תאמר ר"מ מכל שבט ושבט שהן נחלקין לכל משמר ומשמר עשרה כמו כן ר"מ מכל שבט ושבט ביריחו כדי שיספקו מים ומזון לאחיהם העוברים עליהם בעלותם לירושלם אם ירצו לעלות כולן ואם לא ירצו לעלות אין אנו חוששין להם שהרי יש באותו מעמד בירושלם עשרה ישראלים וכמו כן היו עושין מן הכהנים שקצת מהן היו עומדין בירושלם בקביעות וגם ביריחו להספיק מים ומזון לאחיהם הכהנים המפוזרין בא"י ואותן עשרה ישראלין עצמן שהיו בירושלם ויריחו היו נחלקים לז' בתי אבות ואותן שלא הגיע עדיין יומן כמו כן היו מתקבצים בבתי כנסיות כמו שהיו עושין חבריהם שהיו עומדין בא"י) ומתענין תעניות באותן שבע ומתפללים על כל ישראל וקורין במעשה בראשית בשני על מפרשי ימים מתענין מלאכת היום שבשני נתפלגו המים בג' על הולכי מדבריות דכתיב ותראה היבשה ברביעי על אסכרה שלא תפול על התינוקות שהאסכרה באה על לשון הרע כדאיתא בפ' במה מדליקין דכתיב כי יסכר פי דוברי שקר ומאור הקטן לקה ברביעי מפני לשון הרע [*) חסר כאן איזה תיבות.] התינוקות שאין כח בהן וברגע אחד יחתו בחמישי על עוברות ומניקות דכתיב ישרצו המים שרץ נפש חיה וכו'. ע"כ [*) חסר כאן איזה תיבות.]:

וכי היאך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו. פי' רש"י ז"ל במהדורא תניינא האיך קרבנו וכו' חטאות ואשמות ודאי לא צריך למימר דהא בעי סמיכה וודוי ועולת יחיד נמי הא בעיא סמיכה אלא עולות צבור נמי כגון תמידין ומוספין אע"ג דלא בעי סמיכה היאך קרבין ואין ישראל עומדין על גביהן והא כתיב התיצב כה על עולותיך:

מעמד בירושלם של כהנים לאו דוקא כפשטה שהמעמד לא היה אלא של כל ישראל אלא לומר שבשעת הקרבן בין משמר ומעמד היו שם כהנים לוים וישראלים דמפרש בירושלמי כהנים לעבודתם ולוים לדוכנם וישראל למעמדם פי' שעומדין בעזרה עד שתמיד קרב של כהנים ולוים קרויין משמרות ע"ש ושמרתם את משמרת אהל מועד מפני שעושין מעשה עבודה ושיר אבל של ישראל קרויין מעמד לפי שאינם אלא לעמוד על הקרבן בשליחות כל ישראל בשעת הקרבנות ואח"כ נכנסין לבתי כנסיות ומתפללין בקשות ותחנונים כל היום ע"כ במהדורא שנית:

הגיע זמן המשמר כהניו ולויו עולין וכו' כך הוגה במשנת ה"ר יהוסף ז"ל ונמחקה מלת לעלות: ירושלמי לא צורכא דא אלא אלו הן המעמדות מתכנסין בעריהם וקורין במעשה בראשית בא להתחיל מתחלת הפרשה ע"כ ומפ' בגמ' בברייתא דאנשי מעמד

היו מתכנסין בבית הכנסת אלא שבר"פ בני העיר מפרש דרחוב מתפללין בו בתעניות ובמעמדות ומש"ה ס"ל לסתמא דמתני' דהתם דיש בהן קדושה ופי' שם רש"י ז"ל אפשר בית הכנסת היה להם קבוע ברחובה של עיר כדרך ששנינו בבכורים כל העיירות של מעמד מתכנסין וכו' הא למדת כנוס עיירות ברחוב היתה ע"כ והוא ותוס' ז"ל כתבו שם דאית דלא גרסי התם בגמ' ובמעמדות: ועיין בתשובות הרשב"א ז"ל סי' קצ"ז:

משנה ג

ואנשי המעמד וכו' בבבלי וגם בירושלמי ליתיה והתם ראש משנה ביום הראשון וכו' אבל מפי' הרמב"ם ז"ל משמע קצת דהוה גריס לה ומהר"ן ז"ל משמע קצת דלא היו מתענין וכו' הוא דלא גרסינן שכתב אבל באחד בשבת ובע"ש לא היו מהענין כדפי' טעמיה בגמ' ע"כ: וה"ר יהוסף ז"ל מחקו: ובמסכת סופרים מפרש טעמא שלא היו מתענין במ"ש וז"ל ויש אומרים בין השמשות ע"ש מתוספת נשמה יתירה לישראל ולאחר שבת נוטלין אותה הימנו דבר אחר מפני הנוצרים שלא יאמרו על כי אנו שמחים בראשון הם מתענין בו אבל אמרו חכמים בזמן (המועדות) [מעמדות] לא היו חוששין לאיבת גוי אלא משום דכתיב וינפש וי על נפש ע"כ וטעם זה של הנוצרים איתיה בגמרא בשם ר' יוחנן וטעם מפני שהוא שלישי ליצירה שהביא ר"ע ז"ל איתיה בשם ר"ש בר נחמני וטעם נשמה יתירה בשם ריש לקיש: ביום הראשון וכו' פ' הקורא עומד (מגילה דף כ"ב:)

בחמישי ישרצו המים וְתוֹצֵא בנקודת שב"א בוי"ו:

בששי ותוצא הארץ ויכלו גרסי' בשני ווין אע"פ שהיא כבד על הלשון:

פרשה גדולה אפי' פרשת בראשית קרי לה גדולה לפי שיש בו חמשה פסוקים וקטנה קורא לפרשת יהי רקיע שאין בה רק שלשה פסוקים. וס"ל לרב דבפרשת בראשית דולג דראשון קורא שלש פסוקים והשני מתחיל בפסוק שסיים בו הראשון והשנים עמו הרי ג' ומשום דאין משיירין בפרשה פחות מג' פסוקים ליכא משום דלא אפשר: ושמואל ס"ל פוסק הפסוק דראשון קורא ב' פסוקים וחצי והשני קורא ב' פסוקים וחצי: סימן הדלית הכתוב בפי' ר"ע ז"ל קודם לשון המתחיל בשחרית ובמוסף צריך למחוק אותו משם ולכותבו קודם לשון המתחיל יום שיש בו הלל:

ובמנחה נכנסין וכו' פשטינן בגמ' מברייתא דבבא אחרינא היא וכדמפ' ר"ע ז"ל ופי' רש"י ז"ל דפרשה בנעילה ליכא ע"כ. וכתוב בספר כ"י פי' לה"ר יהונתן ז"ל וז"ל אבל במנחה קורין אותה על פה להקל עליהם מפני כובד התענית ואפי' ביום אחד בשבת שלא היו מתענין מקילינן בהו כדי שלא תשתנה מנחה של יום זה מזה שבתפלת נעילה

של תענית שלא היו קוראים אלא בעל פה דהא במוצאי היום היו מתפללין אותה דהיינו מצאת הכוכבים ויש מי שאומר במסכת יומא דתפלת נעילה פוטרת של ערבית נמצא שכבר העריב היום כשמתפללים אותה ובמנחה של ע"ש לא היו קורין כלל מפני כבוד השבת שלא יהיו מעכבין כלל (כלל) בבית הכנסת ויתקנו נר שבת ויעשרו פירותיהם ויפרישו חלה מלחמן האפוי להם ע"כ:

משנה ד

כל יום שיש בו הלל אין בו מעמד בשחרית פי' דהיינו חנוכה דבשאר ימים טובים לא משכחת לה בלא קרבן מוסף תוס' ז"ל:

קרבן מוסף אין בו נעילה פי' יום שמקריבין בו מוסף אין בו נעילה לפי שטרודין הם במוסף ואין להם פנאי לומר נעילה תוס' ז"ל:

קרבן עצים אין בו מנחה משום דעד המנחה היו טרודין בקרבן העצים אבל יש בו נעילה דכל כך לא היו מאחרין עד שעת נעילה ואמר בן עזאי כך היה וכו' תוס' ז"ל. וראיתי מוגה בתלמודו של הרב בצלאל ז"ל כך היה ר' יהושע דורש קרבן מוסף וכו' חזר ר' עקיבא להיות שונה כבן עזאי וכן הוא ברש"י ז"ל ובגמ' מה הפרש בין זה לזה הללו ד"ת והללו ד"ס פירשו תוס' ז"ל מה בין זה לזה כלומר מה הפרש בין קרבן מוסף לקרבן עצים דקרבן מוסף דוחה מנחה וקרבן עצים לא דחי מנחה הללו ד"ת פי' מוסף ולהכי קא דחי מנחה דהוי מד"ת אבל קרבן עצי' דהוי מד"ס הלכך לא דחי אלא נעילה דהוי מד"ס אבל לא דחי מנחה דהוי מד"ת ע"כ ורש"י ז"ל פי' הללו ד"ת מנחה כדאמרינן בברכות יצחק אבינו תקן תפלת מנחה שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב נעילה מד"ס ע"כ:

אין במנחה וכו' אין בנעילה אית דגרסי אין בו מנחה. אין בו נעילה והיא גרסת תוס' ז"ל כמו שכתבתי: ובירושלמי מתני' דר"מ דר"מ אמר מתפללין וקורין מתפללין וקורין ברם כרבנן מתפללין וקורין מתפללין והולכים להם ע"כ. ומה שפירש רבינו עובדיה ז"ל במתני' לא נודע מהיכן לוקחו ואולי מסברא דנפשיה ז"ל: והילך פי' ה"ר יהונתן ז"ל שנמצא בסכ"י ישן כל יום שיש בו הלל בתפלת יוצר כגון חנוכה דאין בו מוסף אבל הלל יש בו אין בו מעמד שחרית כלומר לאותו מעמד שהיה בירושלם שהיה עומד על הקרבן לא היו קורין כלל בפ' בראשית אלא היו מתפללין ק"ש ותפלת יוצר אחר ד' שעות שהיה קרב התמיד כדאמרי' ביומא הקורא ק"ש עם אנשי משמר ואנשי מעמד לא יצא י"ח לפי שאנשי משמר מקדמי' ואנשי מעמד מאחרי' ולפי שהיו צריכי' למהר ולחזור לעמוד בבית המקדש כדי שיקריבו גם אברי התמיד והקטורת והנסכים והם מתעכבים בעבור קריאת ההלל לפיכך מקילינן להו שלא יקראו במעשה בראשית בו ביום אבל שאר מעמד

שבכל א"י קורים במעשה בראשית כמשפטן דהא אינהו לא טרידו בשום דבר ואין להם לעשות כי אם להתפלל ומש"ה אמרי' לעיל שאפי' במוסף היו קורין במעשה בראשית בס"ת דאותה משנה ראשונה מיירי במעמדות של כל ערי א"י. קרבן מוסף כגון ר"ח שיש בו הלל וקרבן מוסף אין מעמד במנחה וכ"ש במוסף דהשתא לאו דידיה דחי דידיה לא כל שכן נמצא שאין בו מעמד כי אם בנעילה דבשחרית הלל דחי במוסף ובמנחה מוסף דחי וכך היה ר' יהושע שונה וכו' דקרבן מוסף שהוא כתוב בתורה ואינו צריך חזוק דוחה של נעילה דהא אינה תדירה ולא של מנחה דהא תדירה אבל קרבן עצים דהא אינו מן התורה עבדינן ליה חזוק שדוחה של מנחה אע"פ שהיא תדירה וחזר ר"ע להיות שונה כר' יהושע וקרבן עצים י"ל שאותם המתנדבים להביא עצים למערכה היו רגילין להביא קרבן בהמה בו ביום מרוב שמחתם במצות ולפיכך לאנשי מעמד היה להם טרדא לפיכך מקילינן לה שלא יקראו במעשה בראשית וי"ל שלא היו מקריבי' קרבן בהמה אבל לפי שכל ישראל מחבבי' את המצות ומכבדים העוסקים במצוה כדאמרי' בעלי אומניו' אינם רשאין לעמוד בפני ת"ת ומפני המביאין בכורים עומדים ה"נ כל עם ירושלם וכל הכהנים היו יוצאים לקראתם ולא היו זריזין למהר בעבודות אותו היום ולפיכך מקילינן לאנשי מעמד שלא יקראו במעשי בראשית ע"כ:

משנה ה

זמן עצי הכהנים. פי' רש"י ז"ל בפ"ק דמכילתין דף י"ב וכשמגיע זמנם מביאים אותם ומדליקין אותם ע"ג המזבח אע"פ שהיו שם שאר עצים הרבה מה שאין כן בשאר מתנדבי עצים דאין מבערין אותם בזמן שיש עצים אחרים ע"כ:

בעשרה בו בני סנאה בן בנימין. בירושלמי דפירקי' ודפ"ק דמגלה דף ט' ובבבלי ס"פ בכל מערבין ובפ"ק דמכלתין דף י"ב תניא א"ר אלעזר ב"ר צדוק אני הייתי מבני סנאה בן בנימין פעם אחת חל ט' באב להיות בשבת ודחינוהו לאחר השבת והתענינו בו ולא השלמנוהו מפני שיו"ט שלנו הוא וכתבו תוס' ז"ל ס"פ בכל מערבין דאע"ג דר"א ב"ר צדוק כהן הוה כדמוכח בפ' כל פסולי המוקדשין דה"ל בוכרא וכו' שמא אמו היתה מבנימין או חתנם היה והיה עמהם בסיעתם ע"כ ודומה לזה ג"כ בפ"ק דיבמות דף ט"ו וכתבו עוד בפ"ק דמכלתין דף י"ב אע"ג דאמרי' משחרב בית המקדש בטלת מגלת תענית והאי עובדא דר"א ב"ר צדוק היה לאחר חרבן דאי קודם החרבן אמרי' נימא בזמן שיש שלום אין שם צום האי תנא סבר דלא בטלה ע"כ והתם בגמ' מפ' דלצעורי נפשיה בעלמא הוא דעביד האי תענית וכמו שכתבתי לעיל בפ' שני סי' ו':

בעשרים בו בני פחת מואב בן יהודה. גמ' תנא בני פחת מואב בן יהודה הן הן בני דוד בן יהודה ואהכי קרו להו בני פחת מואב שבאו מרות דר"מ ר' יוסי אומר הן הן בני יואב בן צרויה שבא מרות המואביה:

בעשרים באלול בני עדין בן יהודה. ת"ר בני עדין בן יהודה הן הן בני דוד בן יהודה דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר הן הן בני יואב בן צרויה ופלוגתא היא במסכת חגיגה חד אמר עדינו העצני זה דוד וחד אמר זה יואב:

באחד בטבת שבו בני פרעוש שנייה. מני מתני' לא ר"מ ולא ר' יהודה ולא ר' יוסי אי ר"מ דקאמ' בני פחת מואב הן הן בני דוד ליתני במתני' כי קאמר בעשרים בו בני פחת מואב וכו' ה"ל למיתני שבו בני דוד בן יהודה שניה כמו שאומר שבו בני פרעוש בן יהודה שניה אי ר' יהודה דקאמר בני עדין בן יהודה הם הם בני דוד בן יהודה ליתני שבו בני דוד שניה אי ר' יוסי ליתני שבו בני יואב שניה ומשני לעולם ר' יוסי ותרי תנאי אליבא דר' יוסי דמ"ד בני עדין היינו בני יואב לא ס"ל דבני פחת מואב היינו יואב אלא משפחה אחרת הן. והקשו תוס' ז"ל וז"ל אמאי לא מוקי אליבא דר"מ ותרי תנאי אליבא דר"מ שהרי טפי לן לאוקומי אליבא דר"מ דסתם מתני' ותרצו ז"ל דלהכי מוקי לה כר' יוסי משום דר' יוסי נימוקו עמו ומסתברא כותיה בכל מקום ואפי' מחבריו ע"כ:

באחד בטבת לא היה בו מעמד וכו'. גמ' א"ל מר קשישא בריה דרב חסדא לרב אשי מ"ש הלל דדחי דידיה דהיינו מעמד דשחרית ומ"ש מוסף דלא דחי דידיה דקתני יום שיש בו מוסף אין בו מנחה ולא קתני אין בו מוסף א"ל רב אשי השתא דלאו דידיה דחי דידיה לא כ"ש א"ל הכי קאמינא לך לא לידחי אלא דידיה. א"ל איכא ר' יוסי דקאי כותך דתניא ר' יוסי אומר כל יום שיש בו מוסף יש בו מעמד ואת"ק פליג דאמר יום שיש בו מוסף אין בו נעילה ואתא ר' יוסי למימר דיש בו מעמד אע"פ שיש בו מוסף מעמד דמאי אילימא מעמד דשחרית הא ת"ק נמי ה"ק אלא מעמד דמוסף דידיה נמי לא דחי בתמיה אלא דמנחה קרבן עצים דחי פי' דר' יוסי ס"ל כר' עקיבא קודם שחזר להיות שונה כבן עזאי אלא לאו דנעילה ש"מ דידיה דחי דלאו דידיה לא דחי ש"מ. ומצאתי כתוב בשם הראב"ד ז"ל דשמנה ראשי משמרות שהתנדבו עצים פרעוש אחד מהם ואמר אני אתן פי שנים באחד מכם והביאו קודם ניסן משואות עצים ללשכה ואמרו אנשי כנסת הגדולה כמו שהתנדבו ללשכה כן יקריבו איש איש יומו למזבח וכתבו לניסן שלשים פרקים א' בניסן ב' בניסן ג' בניסן וכן כל ימי ניסן וכן עשו לאייר לכל ימי החדש וכן עשו לסיון וכן לכל שאר החדשים ונתנום בקלפי להכניס בן ארח את ידו ועלה בידו באחד בניסן ובני דוד בעשרים בתמוז וכן כולם ופרעוש הכניס ידו שני פעמים דקתני

במתני' דהיינו בחמשה באב ובאחד בטבת וקבעום ימים טובים לעצמן מפני שהיו זכרון לנדבתם בראשונה וזהו פירוש הפסוק והגורלות הפלנו וגו' ע"כ וזה נ"ל שהוא מנגד למה שכתוב בספר תוספת יום טוב. אח"כ זכרתי מה שכתבתי לקמן בפ"ק דמגלה סי' ג'. וצ"ע לע"ד במ"ש בשם הר"ן ז"ל בפ"ק דמגלה סי' ג'. וכן ג"כ צ"ע לע"ד בפי' רש"י ז"ל המועתק שם ברב אלפס ז"ל בשנוי לשון בקצור ובתוספת. וכבר כתבתי שם מה שנלע"ד ע"ש. והילך פי' ה"ר יהונתן ז"ל שנמצא בסכ"י ישן זמן עצי הכהנים והעם ט' וכו' משפחות היו בישראל שקבועים להם ימים ידועים בכל שנה להביא עצים למקדש לצורך המערכה. בני גונבי עלי ובני קוצעי קציעות קציעות תאנים יבשים שכותשין אותן ועושים מהם עגולים וע"ש הכלי שקוצעים אותן בו ששמו מקצוע קרי להו קציעות כמו יעשהו במקצועות ומתרגמינן באיזמלון ובאלו הכלים היו גונבים את לב הרשעים שהיו מבטלין אותן מלעלות לירושלם להביא בכורים כדאמרינן בגמ' שהיו אומרים לעשות מהם עיגולי דבילה אנו מוליכין אותן במכתש שלפנינו. וכל אלו החסידים הראשונים שהיו בבית ראשון בניהם גם הם התנדבו להביא עצים והיו משתתפים גם בני זתוא בן יהודה וכן בני סלמאי שהיו עושים מהם סולמות כדי שלא יכירו האויבים שלהביא למערכה היו עושים והיו אומרים להם להביא יוני שובך הן עושים. וכל מי שטעה בשבטו ולא היה יודע עם מי ילך הולך עם בני זתוא ובשביל שלא ידחו ממקומם הוצרכו למנותם במשנה:

בא' בטבת לא היה בו מעמד כלל לפי שיש בו הלל משו' ר"ח ומשום חנוכה ודחי של שחרית ואיכא מוסף דדחי שלו ושל נעילה ואיכא קרבן עצים דדחי של מנחה ובגמ' פריך אמאי לא חשיב נמי בא' בניסן לא היה בו מעמד כלל דאית ביה הלל דר"ח וקרבן עצים דבני ארח ומתרץ ש"מ הלל דר"ח לאו דאורייתא אלא מנהג אבותיהם בידיהם ואין כח בהלל כזה לדחות מעמד כזה אבל הלל דחנוכה כיון דנביאים תקנוהו כדאמרי' בערבי פסחים הלל זה נביאים שביניהן תקנוהו שהיו אומרים אותו על גאולתם ועל כן יש בו כח לדחות מעמד של שחרית ויש מן הרבנים שאומרי' דהא דאמרי' דקרבן מוסף דחי מעמד של שחרית נעילה וכ"ש דידיה לא מיירי בקריאת ס"ת במעשה בראשי' דלעולם לא הניחו מלקרותם כדאמרי' לעיל בשחרית ובמוסף אלא תוספת תפלות שהיו מוסיפים בכל עת שמתפללין אבל ביום שהיה בו הלל היו מקילין אותו בתוספת חפלות שהיה בתפלת יוצר וביום שהיה בו מוסף היו מקילין בתוספת של תחנות ובקשות של מוסף ושל מנחה וכן אותן מעמדות של ירושלם וכן אותן מעמדו' של כל א"י היו קורין אפי'

ביום של הלל ומוסף של מעשה בראשית אבל אותן תחנות וסליחות שהיו רגילין לומר לא היו אומרי' אותו ביום שיש בו הלל או ביום שיש בו מוסף עכ"ל ז"ל וצ"ע קצת:

משנה ו

חמשה דברים וכו'. וביד רפ"ה דהלכות תענית וסי' ו' ובטור או"ח סי' תקמ"ט ולע"ד צריך לדקדק מניינא למה לי. וכן נמי הא דקתני את אבותינו הוה ניחא טפי אי הוה גרסי' לאבותינו דהא אין בכולן לעצמן של אבותינו רק בבא דנגזר על אבותינו וכו' וכן נמי צריך עיון הא דתנא והדר מפרש. ועיין בספ"ק דר"ה שכתב הר"ן ז"ל בשם הרמב"ן ז"ל דמדינא כולהו ד' צומות אסורין ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה ומפסיקין בהן מבעוד יום כט' באב דלא גרעה תקנת נביאים מגזרת נביאים בתעניות אמצעיות ואחרונות דאסורי בכל הני ועוד דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון ועשו ד' צומות כעין יום הכפורים לענוי ועוד האריך וכו' עד והאידנא כיון שנהגו להתענות ולא נהגו לחומרות הללו משמע דמעיקרא כך רצו להתענות בלבד אבל לא רצו לנהוג באותן חומרות וכיון דהני ברצו תלו כדאמרינן אין שמד ואין שלום רצו מתענין רצו אין מתענין הרשות בידם לנהוג לבד מה שרצו אבל מעיקר תקנה ודאי כולם אסורין ע"כ:

ובוטל התמיד. גמרא פי' שכך קבלנו מאבותינו. ושלשה שנים וחצי קודם חרבן הבית בוטל התמיד ע"פ גזרת מלכות הרשעה:

הבקעה העיר. בגמ' פריך בשבעה עשר הוה והכתיב בחדש הרביעי בט' לחדש ויחזק הרעב וכתיב בתריה ותבקע העיר וגומר אמר רבא לא קשיא כאן בראשונה כאן בשניה דתניא בראשונה הבקעה העיר בתשעה בתמוז בשניה בי"ז בו. ונלע"ד דאפשר דבזה יתורץ קצת מניינא למה לי:

שרף אפוסטמוס את התורה. גמרא הוא ג"כ ובירוש' היכן שרפה ר' אחא אמר במעברתא דלוד ורבנין אמרין במעברתא דטרלוסא:

והעמיד צלם בהיכל. אית תנאי תני הועמד וקאי אצלמו של מנשה ובגמ' מנלן דכתי' ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם ופריך וחד הוה והא כתי' על כנף שקוצים משומם דמשמע תרי ומשני אמר רבא תרי הוו ונפל חד על חבריה וחבריה ליה לידיה והנקטע לא קחשיב והיינו דכתיב שקוץ אחד ואשתכח דהוה כתיב ביה אנת צבית לאחרובי ביתא ידך אשלימת ליה. ויש שני פירושים בתוספות אי הכתיבה בצלם השלם או ביד הנקטעת ע"ש: **בט' באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ**. מפ' בגמ' וכתי' ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההיא אמר רבה ב"ב חנא א"ר יוחנן אותו היום ערב ט' באב היה א"ל הקב"ה אתם בכיתם בכיה של חנם ואני קובע לכם בכיה לדורות:

חרב הבית בראשונה. כדמפרש בגמ' כתוב א' אומר בז' וכתוב א' אומר בעשור ותניא אי אפשר לומר בשבעה שהרי כבר נאמר בעשור ואי אפשר לומר בעשור שהרי כבר נאמר בשבעה הא כיצד בשבעה נכנסו גוים להיכל ואכלו וקלקלו בו שביעי ושמיני ותשיעי סמוך לחשיכה הציתו בו את האור והיה דולק והולך כל היום כולו שנאמר אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב והיינו דא"ר יוחנן אלמלי הייתי באותו הדור לא קבעתיו אלא בעשירי מפני שרובו של היכל בו נשרף ורבנן אתחלתא דפורענותא עדיפא:

ובשניה. דתניא מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב דהיינו ט' באב דרגילין להיות בו רעות:

ונלכדה ביתר גמרא. ומצאתי שנקד ה"ר יהוסף ז"ל בֵּיתֵר וכתב ס"א בית תר ע"כ:

ונחרשה העיר. ובירוש' טורנוסרופוס שחיק עצמות ממלכי אדום חרש את ההיכל:

משנה ז

משנכנס וכו'. ביד פ"ה דהלכות תעניות סי' ו' ז' ובטור או"ח סי' תקנ"א וסי' תקנ"ב וברוב ספרים משנכנס אב היא תחלת המשנה הזאת. וכן בפי' ה"ר יהונתן ז"ל ופי' ממעטין כלומר אם יארע לו להשיא בנו או בתו לנשואי' בחדש אב ימעט בשמחת החופה וכ"ש בשמחת מריעות שהיא רשות ע"כ. ובגמ' אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב כשם שמשנכנס אב ממעטין בשמחה כך משנכנס אדר מרבין בשמחה. וכתב הר"ן ז"ל בפ' החולץ תניא קודם לזמן הזה כלומ' מר"ח ועד התענית העם ממעטין בעסקיהן מלישא וליתן מלבנות וליטע ומארסין ואין כונסין ואין עושין סעודת אירוסין מ"ט משום דאירוסין בלא סעודה ליכא שמחה ונישואין בלא סעודה איכא שמחה ע"כ:

שבת שחל ט' באב להיות בתוכה. בפ' החולץ (יבמות דף מ"ג) ובירושלמי סוף פ' הבא על יבמתו וי"מ שלא אסרו רק שבת שחל ט' באב להיות בתוכה אבל אם חל בשבת עצמה יום חמישי ויום ששי מותרין מפני כבוד השבת ושאר הימים אסורין מפני חומרא בעלמא וכן בגמ' בפ' בתרא דמגלה מחלקין בין חל להיות בתוכה לחל להיות בשבת כך כתוב בכל בו סי' ס"ב. וכתב הר"ן ז"ל אסור מלספר כדינו לענין אבל אחד שער ראשו ואחד כל שער שבו ובזקן כל שמעכב באכילה מותר ע"כ:

ומלכבס. גמ' אמר רב נחמן לא שנו אלא לכבס וללבוש אבל לכבס ולהניח מותר ורב ששת אמר אפי' לכבס ולהניח אסור עוד בגמ' אמר רב לא שנו אלא לפניו אבל לאחריו מותר ושמואל אמר אפי' לאחריו נמי אסור ופלוגתא דתנאי היא כמו שארמוז בס"ד:

ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת. בחמישי שלפני ט' באב כגון שחל ט' באב בששי בשבת דלדידהו דהוו מקדשי על פי הראיה מיקלע אע"ג דלדידן השתא לא מיקלע. ומיהו

אם חל ט' באב בחמישי פשיטא דאסור דהא בגמ' אמרי' כשחל ט' באב להיות בע"ש שאם לא כבס בחמישי מותר לכבס בע"ש מן המנחה ולמעלה ואמרינן דלייט עלה אביי וכ"ש כשחל בחמישי שאסור לכבס הר"ן ז"ל. וכתב הרמב"ם ז"ל ואמרו ובחמישי מותרין וכו' הוא מאמר רשב"ג שאמר כל השבת אסור ואפי' לאחר התענית ואינה הלכה ע"כ. פי' אלא הלכה כר"מ דס"ל לאחר התעניות מותר ור' יהודה מחמיר יותר ואומר כל החדש כולו אסור:

ערב ט' באב לא יאכל אדם שני תבשילין. פ' בן סורר ומורה (סנהדרין דף ע') ופי' ה"ר יהונתן ז"ל שני תבשילין בצים ודגים או שני מיני דגים מבושלים וצלויים אבל מבשר לא יאכל אפי' תבשיל א' ולא יין רשבג"א ישנה שאם היה רגיל לסעוד בעשרה בני אדם לא יאכל כי אם בחמשה הי' רגיל לאכול ב' תבשילי' לא יאכל כי אם אחד אבל בשר לא אסר ר"ג:

ר' יהודה מחייב בכפיית המטה. כמשפט כל אבל שיש לכפות כל מטות שיש לו בתוך ביתו שיהיו רגלי המטה למעלה והוא שוכב על המטה ההפוכה ע"כ. ובגמרא אמר רב יהודה אמר רב לא שנו אלא משש שעות ולמעלה אבל משש שעות ולמטה מותר ואמר רב יהודה לא שנו אלא בסעודה המפסיק בה אבל בסעודה שאינו מפסיק בה מותר ותרויהו לקולא וצריכי וכו' כדאיתא בגמ' ותניא כלישנא קמא ותניא כלישנא בתרא:

לא יאכל בשר ולא ישתה יין. מדלא קתני ואסור לרחוץ משמע דס"ל לתנא דמתני' כר' ישמעאל ב"ר יוסי דס"ל בברייתא דמותר לרחוץ ערב ט' באב כל זמן שמותר לאכול וכתב הר"ן ז"ל דלא נהירא לפסוק הלכה כן דמשום שתיקותא דמתני' לא פסקינן בשום דוכתא דמאי דלא פירשו במתניתין פירשו בברייתא הלכך מכי מתחיל בסעודה המפסיק בה משש שעות ולמעלה אסור לרחוץ פניו ידיו ורגליו ואסור לסוך כט' באב עצמו והיינו טעמו משו' דרחיצה וסיכה הנאות דלאחר שעה נינהו ונראה כרוחץ בט' באב עצמו הא בנעילת הסנדל ושאר דיני אבלות אינו אסור אלא משתחשך עכ"ל ז"ל. ובגמ' תנא אבל אוכל הוא בשר מלוח ושותה יין מגתו וכל זמן שלא שהה במלחו אלא שני ימים ולילה אחת כזמן אכילת שלמים נקרא בשר טפי לא ויין מגתו כל זמן שהוא תוסס דהיינו שלשה ימים:

ר' יהודה מחייב בכפיית המטה. גמ' תניא אמרו חכמים לר' יהודה לדבריך עוברות ומניקות מה תהא עליהם א"ל אף אני לא אמרתי אלא ביכול ותניא נמי הכי מודה ר' יהודה לחכמים בשאינו יכול ומודים חכמים לר' יהודה ביכול ואיכא בינייהו שאר מטות כדתניא כשאמרו לכפות המטה לא מטתו בלבד הוא כופה אלא כל המטות כולן הוא

כופה ורבנן סברי מטתו לבד היא כופה ולא שאר מטות אמר רבא הלכתא כתנא דידן דקאמר ולא הודו לו חכמים כל עיקר פי' שאין צריך לכפות המטה והאידנא דחיישינן לכשפים לא עבדינן כפיית המטה ואפי' באבל. תוס' ז"ל:

משנה ח

אמר רשב"ג. וכו' פ' יש נוחלין (בבא בתרא דף קכ"א:)

בחמשה עשר באב. גמ' אמר רב יהודה אמ' שמואל יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה אמ' רב נחמן יום שהותר שבט בנימין לבא בקהל:

שבהן בני ירושלם יוצאין. גרסי' וכן הוא בירוש' וכן הוגה במשנת החכם הר"ר יהוסף אשכנזי ז"ל. אכן לשון הברייתא בגמ' ת"ר בת מלך שואלת מבת כ"ג בת כ"ג מבת סגן בת סגן מבת משוח מלחמה בת משוח מלחמה מבת כהן הדיוט וכל ישראל שואלין זה מזה כדי שלא יתבייש מי שאין לו ע"כ. ואי וכל ישראל ר"ל אפי' גברים גירסא נכונה היא בני ירושלים ובודאי דבנות בכלל בנים אבל בנים אינם בכלל בנות. והרא"ש ז"ל נראה דגריס שבהן בנות ישראל יוצאות בכלי לבן וכו' אכן בגמ' בין במשנה בין בפסקא קתני בנות ירושלם. הכא ברישא וגם כן שם בפ' יש נוחלין דמייתי להאי רישא קתני בנות ירושלם יוצאות בכלי לבן וכו':

טעונין טבילה. גמ' א"ר אלעז' אפי' מקופלים ומונחים בקופסא וכתב הר"ן ז"ל ומן הירוש' למדנו שעל כל הכלים הטעינו חכמים טבילה באותו יום ואפי' מונחים בקופסא כדי שיוציאום לטבילה ומתוך כך ישאילום זה לזה שכך אמרו שם כל הכלים טעונין טבילה ר' ינאי ב"ר ישמעאל אומר אפי' נתונים בתיבה ופריך נתונים בתיבה ותימא טעונין טבילה ומשני מתוך שהוא מטבילן הוא משאילן ע"כ ורש"י ז"ל פי' כולם צריכין טבילה שלא לבייש את שצריכה טבילה כלומר אפי' מונחים בקופסא צריכים טבילה שמא בעלת הכלים לבשתן בימי נדותה ותתבייש לומר לשואלת לפיכך הצריכו לכל הכלים טבילה כדי שלא תתביישנה הטמאות או ימנעו מלהשאילן כך כתוב לשון רש"י ז"ל בספר כל בו סימן ס"ב:

ובנות ירושלם יוצאות וחולות. כך הגירסא בסדר המשנה דבגמ' וגם בפסקי הרא"ש ז"ל אכן בגמ' בפסקא הגרסא בנות ישראל יוצאות וחולות וכו'. ולשון כל בו שם סי' ס"ב בנות ירושלם יוצאות וחולות בכרמים בכלי לבן שאולים כדי שלא לבייש וכו'. אכן בתקון יששכר בכמה דוכתי בנות ישראל יוצאות בבגדי לבן וחלות בכרמים וכו': וה"ר מנחם דילינזאנו ז"ל הגיה וחוללות בשני למדין:

יוצאות וחולות. גמ' תנא מי שאין לו אשה נפנה לשם:

ומה היו אומרות. לשון פסקא שבגמ' מיוחסות שבהן היו אומרות בחור וכו':
בחור שא נא עיניך וכו'. גמ' ת"ר יפיפיות שבהן מה היו אומרות תנו עיניכם ליופי שאין האשה אלא ליופי מיוחסות שבהן מה היו אומרות תנו עיניכם למשפחה לפי שאין האשה אלא לבנים וכשיהיו בניך מיוחסין הכל קופצין עליהם בין זכרים בין נקבות:
מכוערות שבהן מה היו אומרות. קחו מקחכם לשם שמים ובלבד שתעטרונו בזהובים ע"כ אבל בירוש' אומר הנאות היו אומרו' תן עיניך במשפחה:
שקר החן והבל היופי אשה יראת ה' היא תתהלל. ואומר תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה כל זה ליתיה לא בבבלי ולא בירושלמי וכן ג"כ ברב אלפסי ז"ל ליתיה וגם ה"ר יהוסף ז"ל מחקו וגם כתב מה אתה בורר ס"א את מי אתה וכו'. וכתוב שם בספר כל בו ויש תמהין איך היה טוב המנהג הזה בעיני החכמים שיחטפו איש את אשתו וחס ושלוש דומה כאילו היו בנות הפקר ואין זה תימה כי יש לדעת שכל מי שידו מגעת להשיא בתו שם לא היה שולחה שם שאם היתה קטנה מה תועיל חטיפתו הרי אינה מקודשת בלתי דעת אביה ואם היתה נערה או בוגרת אם חושש לזה לא יניחנה לצאת ואם יתירנה לצאת יזהירנה שלא להתקדש אלא להגון לה והדבר ידוע שאינה מתקדשת אלא לדעתה אבל המנהג בשביל הבנות שאין יד אביהן משגת להשיא אותן ואולי היו יושבין עד שתלבין ראשן אם לא ע"י המנהג הזה:
וכן הוא אומר צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת לבו. כלומר שיום הכפורים נקרא יום שמחה כמו שאמר ביום חתונתו זו מתן תורה שנתחתן הקב"ה עם ישראל ביום שעמד על הר סיני היו כמו האירוסין ויום הכפורים היו כמו הנשואין וביום שמחת לבו זה יום בנין בית המקדש שצוה בו למחרתו ואמר ועשו לי מקדש ע"כ:
סליק פירקא. וסליקא לה מסכת תעניות. בעה"י המשמח חתן וכלה נתחיל מסכת מגילה